ion drăguşanul

LEGEA STRAMOSILOR DATATORI DE LEGI SI DATINI

cluj-napoca 2022

Mulţi dintre cărturarii vremilor au fost de părere că *Legea* strămoşilor descinde din vremuri imemoriale, cu mult anterioare „cuceririi Daciei şi transformării ei in provincie romană", şi că înseamnă „legea strămoşilor şi moşilor sanctificaţi de comunitate"[1]. Mai indirect spus, *legea valahă* însemna „un vechi si lăudabil obicei al valahilor („antiqua et laudabilis consuetudo valachorum")"[2], cu trăire mitică, ba chiar religioasă, până a se confunda, prin vremuri mai târzii, cu creştinismul, pe considerentul că „Legea creştină este însăşi canonul de vieţuire al neamului românesc"[3].

De regulă, *jus valachicun* (*legea valahă*) i-a interesat pe recuperatorii de memorie fie pentru a proba continuitatea neamului românesc în largi teritorii europene, fie din cea a dreptului de proprietate, fie, mai rar, din cea a filosofiei culturii, cu trimitere directă la mit şi mitizare, dar ignorând faptul că „*mythos*-ul s-a golit treptat de orice valoare religioasă şi metafizică"[4], mai ales „în zorii lumii moderne, atunci când „originea" se bucura de un prestigiu aproape mitic… „Suntem urmaşii Romei!",

---

[1] Vulcănescu, Romulus, *Mitologie românească*, Bucureşti 1970, pp.281, 282

[2] Kaluzniacki în: Miklosich, *Über dier Wanderungen der Rumänen*, p. 40.

[3] Mladin, Nicolae, *Despre biserica românească*, în *Revista teologică*, Nr. 2, Bucureşti, februarie 1944, p. 112: „În vremea migraţiilor, cică „s-a format din tradiţia juridică romană şi creştinism un fel de constituţie nescrisă, care s-a numit „*lege românească*" sau „*obicei al pământului*", iar în documente „*jus valachicum*". Legea creştină este însăşi canonul de vieţuire al neamului românesc".

[4] Eliade, Mircea, *Aspecte ale mitului*, Univers, Bucureşti, 1978, p. 1

repetau cu mândrie intelectualii români din veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea. Conştiinţa descendenţei latine era însoţită la ei de un fel de participare mistică la măreţia Romei"[5]. Vulcănescu identifică în acest cult identitar „substanţa *nomogoniei mitice* în întreaga ei semnificaţie", adică o „perspectivă istoristă, *legea ţării* la români a emanat din atmosfera mitică degajată de activitatea protojuridică a **strămoşilor şi moşilor spiţelor de neam ai primelor comunităţi etnice**", care încă mai domină „cercetările de istorie a dreptului, de etnoistorie şi etnologie juridică", în ciuda faptului că înţelesese, din perspectiva pragmatismului aproape ascetic al istoriei, că „***Legea ţării*** este un sistem juridic comunitar sătesc care include *rânduielile juridice* ale tuturor activităţilor principale legate de proprietatea funciară, de muncă, de ideea de drept şi dreptate socială. În ea sunt incluse *legea pământului* (ogoarelor, plaiurilor, păşunilor, drumurilor de acces, a satului, a părţilor de moşie liberă (moşnenească, răzeşească şi nemeşească de sorginte română); *legea muncii* (agrare, pastorale, la pădure, pe ape); *muncii libere şi aservite* (rar a robilor), *legea ierarhiei prin muncă*; *legea familiei*, *legea ospitalităţii*; *legea drepturilor şi a îndatoririlor fiecărui membru al comunităţii săteşti* (libere sau aservite); *legea omeniei* etc."[6].

În această ultimă esenţializare a lui Romulus Vulcănescu se află, palier cu palier, toate „aflările" despre români şi *jus Valachicum*, de cele mai multe ori cu trimi-

---

[5] Eliade, Mircea, *Aspecte ale mitului*, Univers, Bucureşti, 1978, p. 171

[6] Vulcănescu, Romulus, *Mitologie românească*, Bucureşti 1970, pp.281, 282

teri spre migrări, şi nu spre statorniciri pe aceleaşi vetre multimilenare ale unei populaţii deja mitică, din care se trag şi românii, dar şi autohtonii de prin Balcani, din Polonia, Ungaria, Cehia, care descind moş-strămoşii aceia legendari, ai căror urmaşi s-au răspândit „și pe alte pământuri, începând de la lacul Meotic („Meotydu") și până la Marea Neagră şi la Marea Adriatică, dar, întinzându-se, au fost cuceriți"[7]. Este vorba, desigur, despre pelasgi, atât de mulţi în Peninsula Balcanică, în ţinuturile de la nord de Dunăre şi Marea Neagră, răspândiţi chiar şi prin Italia şi prin Peninsula Iberică, pelasgii din care se trag şi catarginezii, şi egiptenii (felahii), dacă ar fi să ne luăm după scrierile lui Herodot, care a subscris la susţinerea lui Pindar, pe care l-a citat adesea, că „***Legea strămoşească*** este stăpâna tuturor"[8], ea fiind, în fond, „Cereasca lege planetară, însemnul sigur al dreptăţii şi temelie a naturii"[9] Pelasgii, care au primit *legile pelasgine* de la Histia (Mama Glie), fiindu-le lor încredinţate prin *Zeul Moş*, pe care memoria dacică avea să-l mai păstreze o vreme, dar nu din cale-afară de lungă. Ei, pelasgii sunt cei care au întemeiat, în ordinea lumii, „more antiquo jureque et consuetudine Valachorum" („după legea şi obiceiul străvechi al valahilor"), adică primele reguli de conduită umană şi „îndemnuri, reguli de cârmuire"[10], şi „promulgau legile în faţa oamenilor ca şi cum ar proveni de la zei"[11], cu mult înainte de cel mai vechi legiuitor al grecilor, regele trac Licurg („Tracii îi

[7] Kromer, Marcina, *Cronika Polska*, Tom I, Kraków 1882, p. 629
[8] Pindar, *Legea naturii*, apud Herodot, *Istorii*, III, XXXVIII, p. 242
[9] Orfeu, *Legii*, în *Antologia poeziei greceşti*, p. 218
[10] Strabon, *Geografia*, II, VII, 11, p. 205
[11] Strabon, *Geografia*, II, X, 19, p. 454

văd cu păr blond şi cu ochii senin de albaştri”[12]), care cunoştea *legile pelasgine*, fiind el însuşi pelasg.

Tăbliţele de la Tărtăria doar menţionează naşterea Legii, în „oraşul arbore”, în care locuiau „capetele negre”[13] (nume sub care erau cunoscuţi viitorii sumerieni, dar şi „dumnezeieştii pelasgi” ai lui Homer), adică în practica socială a unor popoare care se pregăteau de migraţie[14] şi care aveau să-şi piardă identitatea în favoarea unui nou început. „Capete negre” se numeau şi sumerienii, şi pelasgii, care, spre deosebire de danai, erau bruneţi şi care, deşi vor coloniza India, vestul european, Asia Mică şi chiar o parte din litoralul nordic al Africii, sub numele de „felahi”[15], deci pelasgi, lasă în locurile de baştină suficiente frăţii (giniţi) care să le înveşnicească memoria. După câte se pare, „regulile” lui Anu[16] au fost moştenite de la pelasgi, Hestia încredinţându-i marelui

---

[12] Xenofan, *Ospăţul*, în *Antologia poeziei greceşti*, p. 146

[13] *După Anu, Enlil, Enki şi Nin-harsagga au condus capetele negre* – în *The Sacred Books, Cea mai veche istorie a Creaţiei*, p. 63

[14] Confirmată şi de textele sacre chineze: *după ce voi lua sfaturi de la oamenii cu părul de culoare galbenă, nu voi mai săvârşi erori* – în Legge, James, *The Sacred Books of China. The Texts of Daoism,* Oxford, 1891, vol. XI, *The Shu King,* p. 116

[15] *Mulţi au afirmat că şi populaţiile Egiptului ar fi pelasge* – Strabon, *Geografia*, II, 1, 4, p. 30

[16] În Egipt, *zeii şi-au primit numele de la pelasgi* (Herodot, *Istorii*, II, L, p. 156), iar *Egiptenii au fost cei dintâi oameni care au născocit anul şi l-au împărţit în douăsprezece luni, ţinând seama de anotimpurile lui. Au făcut această descoperire – spuneau ei – călăuzindu-se după stele… tot egiptenii sunt cei dintâi care au dat nume celor doisprezece zei* (Herodot, *Istorii*, II, IV, p. 134), dar folosindu-se de numele pelasge ale constelaţiilor, după cum rezultă din citatul anterior

preot Zal Mox[17] „legile bune” sau „belagine”, cum le numesc anticii Eladei. De fapt, nu „belagine” (Pythagoras a grafiat greşit), adică nu „războinice”, ci „belasgine” sau „pelasgine”, Hestia (Histia, Vesta) fiind o divinitate pelasgă, zeiţa vetrei şi, indirect, a ritualurilor sacre de tip horă[18]. Nu putem afla dacă Hestia a fost sau nu „Cula, Marea vrăciţă, Doamna care redă viaţa, zeiţa patroană a medicinei şi tămăduitoare a capetelor negre”, dacă a primit „regulile” de la Anu, deci de la o civilizaţie anterioară celei sumeriene, sau de la rahmani (rohmani, rocmani, rugmani), adică de la ginţile care s-au întors din Sumer pentru a se aşeza în nordul Transilvaniei (Năsăud, Maramureş, Cluj, Sălaj), ginţi care au adus şi numele lui Dumnezeu-Omul[19], acel „Oi” enigmatic din colindele maramureşene, care derivă din „OM”[20] (AUM[21]), din

[17] Mitul inventării şi al promulgării *legilor în faţa oamenilor ca şi cum ar proveni de la zei* (Strabon, *Georgrafia*, II, X, 4, 19, p. 454) îi vizează şi pe Minos, şi pe scitul Anacharsis, dar şi *Minos a fost un imitator al unui anumit Rhadamanthys* (Strabon, *Georgrafia,* II, X, 6, 8, p. 446); în fond, la fel a fost „desluşit” şi Codul de legi (282, la număr) al lui Hammurapi, care se păstrează intact în scrierile vechi (*The Sacred Books, Crearea Soarelui şi a Lunii,* pp. 116-141

[18] Horele sau Muzele, fiicele Timpului-Soare*, puzderia de legi o cântă* – Hesiod, *Teogonia,* p. 5

[19] Sinele Universal, Spiritul: *Om este spirit. Totul este Om. Om îngăduie, Om dă semnalul. Om începe ceremonia. Toate cântările încep cu Om. Toate imnurile încep cu Om. Preotul începe cu Om. Legile lui sunt în numele Om*, în *Taittireeya-Upanishad,* I – *Admonestare*, 8, p. 67

[20] 1. *Om înseamnă Brahman* (respiraţie). *2. Om înseamnă toate acestea. 3. Om înseamnă ascultare. Când a fost rostit „Om, vorbesc!”, se vorbeşte. 4. După Om ei cântă liturghiile. 5. După Om ei recită imnuri. 6. După Om Adhvaryu dă răspunsul. 7. După Om preotul stabileşte ordinea ritualurilor. 8. După Om sacrificiul este permis* – în *Taittirîyaka*-*Upanishad*, VIII, 1, 50;

Om este arcul, Sinele este săgeata, Brahman (răsuflarea) *este scopul său* – în *Mundaka-Upanishad*, II, 4, 38;
În el (Om) *sunt cerul şi pământul, în el sunt ţesute cu mintea şi cu toate simţurile… El este Calea spre nemurire* – în *Mundaka-Upanishad*, II, 5, 38;
Meditează asupra Sinelui ca Om! Bucură-te de tine, ca să treci dincolo de întuneric – în *Mundaka-Upanishad*, II, 6, 38;
Viaţa fiecăruia este plină de Om. El nu vă cere nimic; bucuraţi-vă, el nu cere nimic din ceea ce-i aparţine – în *Eesha-Upanishad*, p. 15;
De la el vine respiraţia, care este durata de viaţă a tuturor lucrurilor. / Nemişcat, se mişcă; el este departe, dar în apropiere; este în toate şi în afara totului – în *Eesha-Upanishad*, p. 15;
Cu certitudine, fiinţa umană care poate vedea toate creaţiile în el însuşi, faţă de toate creaţiile nu cunoaşte durerea – în *Eesha-Upanishad*, p. 15;
[21] *Cuvântul Om este Duh veşnic… este fundamentul final*, este *Sinele care ştie totul, care nu se naşte, nu moare şi care nu este efectul nici unei cauze; este etern, existent prin Sine, nepieritor şi fără vârstă*. Se scrie *AUM şi se pronunţă OAM ca în „foam” (spumă)*, se precizează în subsolul paginii – *Katha-Upanishad*, I, p. 30;
El este mai mic decât ceea ce este mic şi mai mare decât ceea ce este mare. El trăieşte în toate inimile – în *Katha-Upanishad*, I, p. 31;
Om nu se proclamă. El este secretul tuturor. / Înţeleptul îşi aşterne cuvintele în minte, mintea în intelect, intelectul în natură, natura în Om şi aşa îşi găseşte pacea – în *Katha-Upanishad*, I, p. 32;
Om este condiţionat, doar Duhul este necondiţionat – în *Prashna-Upanishad*, 6, p 46;
Cel care meditează primele două litere, A şi U, şi scandează Yajur-Veda, merge pe lună şi, după ce se bucură de plăcerile sale, se întoarce, din nou şi din nou, pe Pământ.
Celui care meditează cele trei litere, A, U, M, ca pe Dumnezeu îi este destinată lumina Soarelui… El trece prin acea lumină, cu ajutorul cântării Sama-Veda, la Împărăţia Cerurilor - în *Prashna-Upanishad*, 6, p 46;
Cel care meditează cele trei litere separate primeşte stigmatul morţii; cel care le meditează împreună, inseparabile, interdependente, păşeşte dincolo de moarte – în *Prashna-Upanishad*, 6, p 46;

legătura fiinţei supreme, imaterială, cu cea materială, silabă sacră şi aparent enigmatică cu care încep toate invocaţiile zeului suprem (Upanişadele, traducere engleză: „OM (KATHA)... / May Brahman protect us, / May He guide us, / OM- PEACE, PEACE, PEACE...”).

Rahmanii sau Blajinii („boni genii”, deci Blajini, cum îi numeşte Sbiera, sau „ctisti”, cum îi aflase Strabon, care „sunt onoraţi şi socotiţi sacri”; dacă nu cumva sub numele de „blajini” se ascund „belasginii”, deci pelasgii) ţin de cultul Moşilor (chiar şi romanii se revendicau din rahmani) şi conturează în spiritualitatea românească un ansamblu de datini, obiceiuri şi tradiţii despre care vom vorbi într-un alt capitol. Oricum, de la aceşti susţinători ai „stâlpilor pământului” par să ne fi venit, prin intermediul Histiei, legile belasgine, care, aşa cum urmează să o demonstrez, aveau să capete valoare de datină şi să se permanentizeze în memoria obştească, chiar dacă peste milenii (în 1334 d. H., de pildă), „regulile” proclamate prin anul 4.500 î.e.n. „lângă râul cu apă” aveau să se numească „drept valah” (valaskim).

Cuvântul Om este nedegradabil. Toate câte există sunt manifestările lui. Trecut, prezent, viitor, totul este Om - în *Mandookya-Upanishad*, p. 59;
Dincolo de cuvinte este cuvântul suprem Om; deşi indivizibil, acela poate fi împărţit în trei litere, care corespund celor trei condiţii ale Sinelui, litera A, litera U şi litera M.
Condiţia stare de veghe, numită stare materială, corespunde literei A… Condiţia de vis, numită stare mentală, corespunde literei U… Starea de somn, numită condiţia intelectuală, corespunde literei M… A patra condiţie a Sinelui corespunde lui Om ca Unu indivizibil – în *Mandookya-Upanishad*, p. 61;

Ambiţiosul şi inegalabilul Polybios[22], istoric, filosof şi sociolog înnăscut care visa să scrie o istorie universală a antichităţii, pornind de la premiza că „dintre toate vieţuitoarele, omul, care crede că este cel mai iscusit, este cel mai uşor de înşelat” (V. 75), susţine că anticii „puneau mare preţ pe asocieri, pentru că la ei era socotit cel mai de temut şi cel mai puternic acela care avea cei mai mulţi oameni care-l cinsteau şi i se supuneau” (11.17). Îl cinsteau şi i se supuneau, recunoscându-l rege, mare preot şi zeu, aşa cum s-a întâmplat şi în cazul lui Anu („cel care guverna în cer”, adică sumerianul), şi în cazul lui Zal Mox, zeul moş, cel atât de bine argumentat de Nicolae Densuşianu. „La arieni, Zatharustes[23] susţine că o zeiţă bună i-a dat legile întocmite[24].

---

[22] Polybios, *Istorii*, Bucureşti, 1966

[23] Spitama Zarathustra primeşte legile de la Ahura Mazda (viitorul Mithra), cel care a *făcut fiecare ţară dragă locuitorilor ei, chiar dacă aceasta era lipsită farmec. Dacă nu aş fi făcut fiecare ţară dragă locuitorilor ei, atunci întreaga lume ar fi invadat Airyana Vaego* – în *Zend-Avesta, Vendîdâd*, p. 4

[24] Eroare, cartea legilor *Vendîdâd* sau *Vendidad*, fiind un dialog între protagoniştii menţionaţi mai sus; eroarea se justifică printr-o probabilă trimitere a autorului din care a citat la *chipul de fată, Zeiţa Înţelepciunii*, despre care se vorbeşte în *Kena-Upanishad* (4, p. 22), cu trimitere directă la Ishtar, care, în simbolistici târzii, se substituie lui Dumnezeu-Cerul. Fecioarele înţelepte, prezente şi în mitologia greacă, ţin de *Voluspo* (*Fecioara Înţeleaptă*, în traducere), carte sacră a Nordului, în care se spune că, *De acolo, de sub copacul sfânt, / Au venit fecioarele tari în înţelepciune / Şi au făcut legile pentru fiii oamenilor / Şi au stabilit cursul sorţii lor* – în *Voluspo*, 20, p. 9. Dar, după cum mărturisea Ahura Mazda însuşi, primul pământean care a beneficiat de *Legile* lui a fost *Marele Păstor Yima* (Zend-Avesta, Vendîdâd, pp. 11, 12), sinonim pentru *tatăl zeilor, Enil al muntelui* (*The Epic of Gilgamesh*, VII, p. 24); un alt sinonim posibil ar fi cel

La aşa-numiţii Geţi, care se cred nemuritori, Zalmoxis susţine că Hestia i-a dat legile, iar la Iudei Moise spune că a intrat în legătură cu Iahve", consemnează Diodor din Sicilia, Sicul (21), semn că primele asocieri ale antichităţii, despre care vorbea Polybios, deja valorificaseră credulitatea celui „mai uşor de înşelat... dintre toate vieţuitoarele", fiinţa umană.

Şi Anu[25], şi Zatharustes (Zarathustra), şi Zalmoxis, şi Moise se impuseseră drept „locţiitori ai zeului care stăpânea cetatea" (Daniel, 89), dar îşi exercitau puterea cu sprijinul sfatului „bătrânilor" (preoţilor, căpeteniilor obşteşti) şi al „adunării luptătorilor" (Ghilgameş[26]

---

de Gilgamesh, care era păstor şi căruia *Anu i-a acordat cunoaşterea deplină* (The Epic of Gilgamesh, I, p. 1)

[25] *Zeii, Anu* (Cerul) *i-a a creat, la un moment dat; cetatea sfântă, locuinţa dorită de inimile lor, ei au proclamat-o supremă* – în *The Sacred Books*, *Cea mai veche istorie a Creaţiei*, p. 67; *Annu, stăpânul tuturor zeilor* (*Hymn to Amen-Ra*, Wallis Budge, E. A., *Gods of the Egyptians*, Londra, 1904, p. 6), *tu iluminezi cele două ţări şi sălăsluieşti în ceruri cu pace* (p. 7); *O, tu, creator al zeilor, care ai întins cerurile şi ai făcut pământul solid* (p. 8); *ziditor de bărbaţi şi creator al zeilor, şi Tatăl care a fost la început, prin care sunt lucrurile care sunt, creatorul lucrurilor care trebuie să fie, sursa lucrurilor care există, Tată al părinţilor, precum şi Maica mamelor, Părintele părinţilor zeilor şi zeiţelor, Domnul care a creat lucrurile din el însuşi, Creatorul Cerului şi al Pământului, al Apelor şi al Munţilor* (Wallis Budge, E. A., *Gods of the Egyptians*, Londra, 1904, pp. 50, 51)

[26] *Acesta a fost omul care au cunoscut toate lucrurile; aceasta a fost regele care a ştiut ţările lumii. El a fost înţelept, el a văzut mistere şi ştia lucruri secrete, el ne-a adus o poveste din zilele de dinainte de potop. El a mers pe un drum lung, era obosit, uzat cu muncă şi, întorcându-se pentru odihnă, el a gravat pe o piatră întreaga poveste* – în *The Epic of Gilgamesh*, p. 1

şi Aga din Kiş). Formulele asociative impuneau sistemul tributar, cel numit „asiatic" (eliminând sclavagismul), obştile (ginţile) având obligaţii faţă de „mai marele pământului", conducătorul tribului, al reuniunii de triburi şi, ulterior, al statului. În cadrul obştii se practica devălmăşia, ieşirile ulterioare din indiviziune conducând la apariţia muncii salariate („tot seceră lanuri argaţii", *Iliada*, XVIII, 567), şi nu la sclavagism.

Încălcările legii, deci ale datinii, se sancţionau de judeţul conducătorului obştesc. Din nefericire, „legile se cântau[27], ca să nu se uite[28]" (Aristotel), refuzându-se consemnarea acestora în scris (Cezar). Asta înseamnă că nu le putem afla direct, identificarea fiind posibilă doar cu ajutorul intermediarilor, cel mai credibil fiind Homer, care descrie o civilizaţie pelasgă încă unitară, cea din vremea sa (cca. 800 î. H.) şi cea din vremea războiului troian (cca. 1193-1183 î. H.) pe care numai noi, românii, o mai moştenim drept datină, prin obiceiuri şi prin tradiţie.

În vremurile acelea ancestrale, „răscumpărarea gâtului", cum este numită răscumpărarea vinovăţiei de omor în dreptul valah, sau „răscumpărarea unui omor", cum este numit actul juridic în „Iliada" se face la fel. Scrie Homer:

---

[27] *Muzica, în întregimea ei, este tracă şi asiatică… întreaga Asie, până în India, au împrumutat cea mai mare parte a muzicii* – Strabon, *Geografia*, II, X, 17, p. 438

[28] *Muzica, apoi, care însoţeşte dansul, ritmul şi melodia, ne uneşte cu divinitatea prin desfătarea şi, totodată, prin frumuseţea artei* – Strabon, *Geografia*, II, X, 3, 9, p. 433

„Gloata s-adună-ntr-un loc în sobor, între doi e o sfadă,
Dânşii se judecă pentru răsplata cu care să fie
Răscumpărat un omor. I-asigură unul că dase
Plata, o spune-n vileag celălalt că nimic nu primise;
De-asta vor ei amândoi ca judeţul s-aleagă de crede,
Oamenii strigă, fac gură, fiind pentru unul sau altul,
Crainicii însă-i opresc şi fac linişte.
Judecătorii şed la judeţul lor sfânt
pe treptele netede de piatră,
Ia fiecare în mână toiagul strigacilor crainici
Şi se ridică-n picioare şi judecă după olaltă.
Stau între dânşii talanţii, doi bulgări de aur, răsplata
Judeţului care, rostind judecata, mai drept o să fie”

(*Iliada*, XVIII, 486-497).

În Polonia, în satele vlahe ale anului 1334 î. H., nici un locuitor nu putea fi judecat după legea polonă, ci după legea „cea din veac”, românii spunând: „Duceţi-mă la domnul meu, fiindcă eu posed dreptul valah!” (Augustyn Maciey şi mai am o puzderie de mărturii poloneze, pe care le voi reproduce în **ANEXE**). Mai precise, mai apropiate de textul homerian prin detalii, documentele moldoveneşti precizează că răscumpărarea capului se face „după legea românească”, numită „*valaskim*” (*Documente*, 1, 369-370), judeţul, adică boierii din sfatul domnesc, ţinând „în mână toiagul strigacilor crainici”, după datina străveche.

Răscumpărarea vinovăţiei pentru omor prin plata unor bani este, ca şi în vremurile troiene, o practică în

exercițiul dreptului valah până pe la anul 1700 al istoriei românilor. Din sumedenia de documente similare textului homerian şi care demonstrează că, în materie de răscumpărarea vinovăţiei pentru omor, legile belasgine supravieţuiesc prin dreptul valah (valaskim) o să aleg doar câteva, răspândite în timp şi dând consistenţă tradiţiei.

În 20 decembrie 1431, în faţa scaunului domnesc de judecată al voievodului Moldovei s-a prezentat „Giurgiu din Tămârtaşinţă" (Şoldăneşti) pentru a răscumpăra o crimă săvârşită pe teritoriul său obştesc. În urma sentinţei, „a rămas Giurgiu să-şi răscumpere gâtul de la noi. Şi pentru această gloabă, acest Giurgiu a dat înaintea noastră partea sa din sat din Tamârtăşinţi slugilor noastre Balotă şi Oancea, şi ei l-au răscumpărat din această gloabă" (*Documente*, 1, 95). Deci, pentru că Giurgiu nu avea bani, el cedează teritoriul obştesc boierilor Balotă şi Oancea, care plătesc şi-l răscumpără „din această gloabă", care, aşa cum vom afla din documente târzii, se numea „adetul morţii de om din veac", iar ulterior „hultamo judeţului".

În 14 octombrie 1473, avem un alt caz de „răscumpărare a gâtului", vinovăţia fiind lăsată moştenire urmaşei, Ilca, fiica stolnicului Petrea Ponici. Cum Ilca „nu a tăgăduit această moarte a lui Andriţă, pe care 1-a ucis Petrea Ponici, tatăl Ilcăi, ci s-a ridicat... şi a plătit în mâinile slugii noastre, pan Petrea Stolnic, moartea lui Andriţă", responsabilitatea crimei a fost anulată „prin tocmală bună şi înţelegere şi pace veşnică" (*Documente,* 1, 398, 399), „precum este adetul morţii de om din veac" (Bălan, III, 5).

Şi mai târziu, în 7 august 1696, dreptul valah funcţionează precum legile pelasgine din vremea războiului troian, neamul Tolovenilor din Pojorîta plătind pentru „ace moarte” ce a făcut-o unul dintre ei „fără nici un cuvânt să aibă a da gloabă care se chiamă hultamo judeţului, 30 ughi (ducaţi ungureşti) şi 12 oi negre breză cu 12 mei negri breji” (Stefanelli, 15, 16).

Deci, în 1193-1183 înainte de Hristos, conform legii pelasgine, „răsplata judeţului” consta în „talanţi, doi bulgări de aur”. Peste aproape trei mii de ani, pentru aceeaşi crimă, în baza aceleiaşi legi, dar care se numeşte, acum, în 1696, „*valaskim*” sau *drept valah*, se dă „gloabă care se cheamă hultamo judeţului, 30 ughi” (ducaţi ungureşti) şi 12 oi cu miei. Toate neamurile europene, deşi pornesc în istorie cu o aceeaşi lege (Licurg a stabilit legile greceşti pornind de la legile belasgine, iar romanii pornind de la legile greceşti), deşi reprezintă sinteze etnice ale aceloraşi componente, abandonează datina, o datină care rămâne vie în teritoriul carpatic până foarte aproape de vremurile noastre.

Dreptul valah însemna, printre altele, în vremea începuturilor statelor feudale româneşti, un statut obştesc, care-l îndreptăţea pe cel din frăţie (gintă, obşte) să fie „slobod şi în bună voie şi fără nici o nevoie... şi să nu dea şi să nu plătească niciodată nimic după dreptul robilor şi al Tătarilor, nici coloade, nici dare să nu plătească niciunui boier al său la care va trăi... să nu plătească nici o ajutorinţă mai mult, ci să plătească după legea românească, cum este legea românească, iar mai mult să nu dea nimănui nimic şi să nu plătească, ci să fie în legea

noastră după legea românească (valaskim)” (*Documente*, XIV-XV, 1, 369, 370). Legea stabilea „să nu dea aceşti oameni nici dare, nici posadă, nici iliş, nici la morile noastre să nu lucreze, nici la cetate, nici să nu dea deseatină de la albine, nici din vii şi nici alta nimic să nu dea, niciodată, în veci” (*Documente*, XIV-XV, 1, 260, 261).

Un alt principiu al legilor pelasgine, regăsit şi în dreptul valah, dar şi în datina românească până spre anul 1900 al erei noastre, îl reprezenta interdicţia de a sacrifica anumite animale domestice şi de a le consuma carnea. În antichitate, după cum consemnează Strabon, citându-1 pe Posidonius, „misii (nume generic pentru toţi tracii) se feresc, din cucernicie, de a mânca vietăţi; şi iată deci motivul pentru care nu se ating de carnea turmelor lor. Se hrănesc însă cu miere, lapte şi brânză, ducând un trai liniştit, pentru care pricină au fost numiţi „theosebi” şi „capnobaţi”.” (*Geografia*, VII, B, 3)”.

Preferinţa pentru produsele lactate, devenită tradiţie, o consemnează şi Columella (20-70 e.n.): „Turmele nu numai că-i satură pe ţărani cu belşugul brânzei şi al laptelui, ci acoperă şi mesele bogaţilor cu mâncăruri numeroase şi plăcute... de aceea cei mai mulţi dintre nomazi (sciţi) şi dintre geţi se numesc băutori de lapte”.

Peste un mileniu şi jumătate, în 1564, la români încă „este socotit un mare păcat să se taie viţeii”, deşi „belşugul de vite e de necrezut”, iar „oamenii înjugă câte doisprezece boi la plug şi se îndeletnicesc mai degrabă cu creşterea lor decât cu lucrarea pământului” (Antonio Maria Graziani). în 1653, postul românilor începea „în

sâmbăta lăsatului de sec al brânzei" (Paul de Alep), iar în 1887 „mâncarea lor este, în primul rând, mămăliga, nedespărţită de suflarea românească... Ca udătură, întrebuinţează mai ales lăptarii de tot felul: brânză, lapte dulce, acru, unt, smântână etc. Ca mâncare mai de lux au balmoşul, un fel de mămăligă pregătită în smântână... Mai mănâncă, apoi, carne, arareori de vită, mai des de mascur (porc) sau cârlan; adeseori taie păsări, cu deosebire raţe şi gâşte" (A. D. Xenopol). Sacrificare vitelor însemna, în fond, în anii aceia târzii, o contaminare huţulă, dar săvârşită „arareori".

Între „veacul de om" al lui Strabon şi cel al lui Xenopol se întind aproape două milenii, în care Legea, cel mai adesea statornicită prin Datină, încă se manifestă ca obicei, în buna tradiţie a „legii din bătrâni".

„Legea din bătrâni" reprezintă un dat, un ansamblu de reguli stabilite de cei (Suae? Anu? Hestia? Zalmoxis?) care „puneau foarte mare preţ pe asocieri" pentru a fi socotiţi cei mai puternici. „Legea din bătrâni" funcţiona, în vremea lui Anu (simbolizat de o cruce şi în „Templul cu trei stâlpi" de la Cucuteni, şi în spiritualitatea sumeriană), într-un spaţiu european apreciabil, în care Carpaţii şi vecinătăţile sale aveau să se constituie drept „tărâm al zeilor" (Hesiod) şi datorită uriaşelor rezerve de sare, şi datorită „apropierii de cer", pe care o îngăduiau cu generozitate. Prin urmare, din aceeaşi civilizaţie, pe care o putem numi sau carpatică, sau europeană, funcţie de orgolii şi de blazări istorice, au făcut parte pământurile „Daciei viitoare", cele cuprinse între Rin şi Don, între Marea Nordului şi Dunăre, cu enclave

sud-dunărene apreciabile. Descoperirile arheologice, deşi nu deschid ferestre decât spre cronologii şi spre speculaţii pe seama simbolurilor folosite într-o artă tulburătoare („o simfonie a culorilor”), marchează, totuşi, un perimetru istoric ancestral, leagăn al ştiinţei Arienilor, „Vedica”, şi al „Teogoniei” greceşti, al naşterii zeilor, deci al conştientizării de sine de care s-a învrednicit umanitatea (parabola „mărului” cosmic, desemnând cunoaşterea): Mitoc-România (27.000 î.e.n.), Mezin-Ucraina (18.000 î.e.n.), Cuina Turcului-România (11.000 î.e.n.), Schela Cladovei-România (7.500 î. H.), Lepenski Vir-Jugoslavia, Sesklo-Grecia (6.500 î. H.), Starcevo-Jugoslavia, Criş-Romania, Criş-Ungaria (6.000 î. H.), Karanovo-Bulgaria (6.000 î. H.), Vinca-Jugoslavia, Turdaş-România, Rast-România, Rast-Jugoslavia (5.500 î. H.), Hamangia-România, Dănceni-Moldova (5.000 î. H.), Gumelniţa-România (4.500 î. H.), Cucuteni, România (4.000 î. H.), Trypolie-Ucraina (3.500 î. H.).

Pe actualul nostru teritoriu statal, s-au dezvoltat, simultan, trei culturi, cea Precucuteniană (între Carpaţi şi Nistru), Gumelniţa (între Carpaţi şi Dunăre, dar şi în sudul Dunării) şi Petreşti (în Transilvania), toate înglobate unitar în spiritualitatea europeană de dinainte de „turnul Babel”, adică de despărţirea şi de individualizarea neamurilor cu rădăcină comună într-un trecut ancestral, într-un trecut în care „oamenii de Cucuteni erau paşnici, spirituali, luminoşi, agricultori, nu războinici” (Vartic), pentru că aşa a fost, în plan european arhaic, ceea ce numim şi numesc şi alţii „civilizaţie matriarhală cucuteniană, paşnică, agricolă, nerăzboinică, nonviolentă” (New York Times). O civilizaţie care deja încearcă un dialog

cu noi prin „soliile în timp” receptate de contemporaneitate drept „Adunarea Zeiţelor”, colecţie de „statuete feminine precucuteniene”, descoperită la Isaiia, Iaşi, în anul 2000, „Soborul Zeiţelor”, complex de statuete ritualice, descoperit la Poduri, „Axul lumii”, adică două „columne infinite”, din suprapuneri de romburi, pe un ovoid din piatră, descoperit la Lepenski Vir, Jugoslavia (6.000 î. H.), „Madona cu prunc”, de la Rast, pe malul Dunării, în România, „Templul pe trei stâlpi”, micul altar circular de incintă de la Cucuteni, cu o cruce (simbolul lui Anu) în interior, „Hora” de la Frumuşica, „Gânditorul de la Hamangia” sau amuletele şi obiecte de ceramică incizate cu scrieri încă neînţelese (precum amuleta de la Mitoc-Botoşani, din anul 28.000 î. H., sau statuetele de la Cărbunata-Basarabia), pe care erudiţi de talia lui Andrei Vartic se străduiesc să le descifreze, pornind de la similitudini şi de la coincidenţe culturale ulterioare. Şi, astfel, geometriile superbe, statornicite în „tricromatismul cucutenian[29]” (alb-roşu-negru), sunt înţelese drept învăţături despre ordinea lumii, Unghiul fiind interpretat drept „acţiune orientată şi simetrică”, Rombul „ca fuziune a patru forţe opuse în vederea Creaţiei”[30], Triunghiul ca „semn al Cerului, Pământului şi Omului”[31], iar Spirala ca „limită a

---

[29] *Prin amestecarea celor trei culori, voi aţi făcut toate obiectele vizibile!* – în *Mahabharata*, III, p. 50

[30] Rombul consfinţeşte dubla natură a Omului Sfânt, cosmică şi pământească, dar şi a Soarelui, care este fiul Cerului şi al Pământului

[31] Triunghiul cu unghiul în sus semnifică iniţierea în astral, iar cel cu vârful în jos, iniţierea în peşteră; *Sinele individual şi Sinele universal trăiau împreună în grota inimii, ca lumină şi umbră* – în *Katha-Upanishad*, I, p. 31

Curgerii Ireversibile”[32]. Şi mai sunt elementele sacre, precum Cercul, simbol al divinităţii, al Cerului, al Soarelui, marcând acelaşi teritoriu de sacralitate pe care-1 reconfirmă celebra pentagramă dacică (Cercul care devine, odată cu naşterea zeilor pământeni, Horă, H'uray-ul sumerian sau Horos-ul grecesc, „roata cerului” pe pământ), Liniile Paralele (dar şi Unghiuri Paralele), incizii ale Arborelui Vieţii (bradul) şi, totodată, simbol al Pământului-Mamă, Crucea sau Zvastica, ambele simboluri ale lui Anu (Cerul Zilei, în tandemul sumerian An-Ki) sau Stâlpii Pământului, adică nişte columne formate din romburi suprapuse, prezente pe numeroase amulete şi vase. „Ce au mai lăsat cucutenieii după ei? Cele mai mari vase de lut ale Neoliticului predinastic, cele mai geniale (sic!) poeme geometrice pictate în culori, în „acel Neolitic”, minunate picturi care au rezistat intemperiilor 5000-6000 de ani (ce tehnologie superioară de facere a acelor oale mari, ce tehnică magnifică de folosire a materialelor şi a vopselelor!), uriaşe cunoştinţe arhitectonice (temple, sate fără bordeie, cu multe case în 2 şi 3 nivele) şi cosmogonice, tehnici agricole pe care le-ar invidia şi Evul Mediu european, inginerie metalurgică etc., etc.” (Vartic). Şi au mai lăsat stâlpi totemici, rituri consacrate, reprezentări simbolice şi un sistem de credinţe, în centrul cărora se afla Marea Zeiţă a Pământului, toate ca expresii spirituale ale unei civilizaţii care, în anul 4.200 î. H., deja inventase războiul de ţesut şi râşniţa, arheologul Marin

[32] Impulsul iniţial, redat şi ca şarpe, dar interpretat ca respiraţie: *respiraţia, care este durata de viaţă a tuturor lucrurilor* – în *Eesha-Upanishad*, p. 15; *Dumnezeu trăieşte în scorbura inimii, umplându-ne cu nemurire, lumină, inteligenţă* – în *Taittireeya-Upanishad*, I – *Admonestare*, 6, p. 66

Nica descoperind, recent, la Sucidava-Celei, bucăţi de ţesătură, seminţe de in, trei greutăţi pentru războiul de ţesut, şase fusaiole, două pietre de râşniţă şi o groapă cu grâu carbonizat.

Dar toate aceste dovezi ale apariţiei unei civilizaţii magnifice pe teritoriul nostru obştesc nu ne îndreptăţesc la nimic. În fond, ele puteau reprezenta creaţii ale frăţiilor (ginţilor) care au migrat spre cele patru puncte cardinale, întemeind neamuri distincte, individualizându-se prin limbă şi prin datină nouă, prin ritul consacrat de un alt sistem de credinţe, unul mai evoluat filosoficeşte şi, deci, cu o capacitate de manipulare apreciabil lărgită în spaţiu şi timp. Singura şansă de a ne revendica străbuni printre carpizii pelasgi (termenul e târziu, dar recomandabil pentru ceea ce am de spus) epocilor precucuteniană şi cucuteniană o reprezintă Datina. Deci, dacă vom izbuti să identificăm înfăţişările iniţiale ale Datinii, cele care durează până la „turnul Babei" (pe axul Dunării, inclusiv în Elada), până dincoace de războiul troian, până la hegemonia doriana, şi dacă vom constata că înfăţişările acelea ale Datinii încă supravieţuiesc în spaţiul românesc (numai în spaţiul românesc), în ciuda înglobării obiceiurilor străvechi în tradiţiile creştine sau a contaminărilor folclorice ulterioare, ne vom dovedi, prin continuitatea Datinii, urmaşi şi moştenitori de necontestat ai acelor superbe civilizaţii ancestrale. Ca să nu mai luăm în discuţie şi folclorul, această îndepărtare de Datină, de sacrul impus în favoare sacrului trăit şi, în cele din urmă, în favoarea unui răsfăţ sărbătoresc, valoros din punct de vedere estetic, dar din ce în ce mai sterp ca mesaj şi, de ce nu?, ca nemurire prin continuitate. Relaţia Cerc-Spirală

(continuitate în sacru), ca asumare istorică, poate fi neproductivă (inerţia mioritică), dar, dacă tot există şi funcţionează, poate că avem obligaţia de a redescoperi cucutenienismul nu doar ca loc al casei natale, ci şi ca o identitate a sângelui şi a spiritului.

S-a întâmplat ca din munţii noştri să coboare spre lume şi spre viitorime „în ritmuri sacre Poezia, Legile, Artele", Datina fiind împământenită aici şi durând în munţii[33] ei, munţii[34], care, în vremuirea vremurilor, se întâmplă să fie şi ai noştri. Uimirea lui Eduard Schure (*Mari iniţiaţi*), la care am mai făcut referire, ne priveşte doar în măsura în care am deprins obiceiul şi am menţinut tradiţia, în ciuda faptului că, asemeni tuturor neamurilor lumii, şi noi suntem un popor de sinteză.

„De ce oare Tracia a fost considerată mereu de către greci ca o ţară cu deosebire sfântă, ţară a liniştii şi adevărata patrie a Muzelor? Pentru ce aceşti munţi înalţi păstrau cele mai vechi sanctuare...; de acolo coborâseră în ritmuri sacre Poezia, Legile, Artele".

Scrierile vechi contrazic retorismele lui Schure, fiind, la rândul lor, contrazise de miracolul datină-obicei-tradiţie. Herodot, de pildă, opina că, în ceea ce priveşte începutul unor „serbări populare, alaiuri şi procesiuni religioase, egiptenii sunt cei dintâi oameni care le-au creat datina şi de la ei le-au învăţat şi elenii" (II, LVIII), dar

---

[33] *O, munte, locuinţă a zeilor* – în *The Epic of Gilgamesh,* II, p. 9

[34] *Popoarele au adus instrumentele muzicale din munţii pelasgilor* – în Strabon, *Geografia*, II, X, 3. 16, p. 437

egiptenii recunoşteau că le-au luat de la pelasgi[35]. Herodot se înşeală şi uită că „egiptenii au căzut la învoială că fenicienii (neam pelasg ca şi sumerienii, ca şi hitiţii, ca şi tracii, ca şi danaii) sunt mai vechi decât ei” (Herodot, II, 11), pentru că el trăieşte într-o spiritualitate în care datina sumeriano-pelasgo-danaică nu mai beneficiază de obicei şi de tradiţie, pentru că deja se încetăţenise mentalitatea că „nu mai trebuie să ne slujim pentru cele necunoscute de mărturii poetice sau mitice” (Polybios, IV, 40). Omenirea avea să redescopere târziu, prin 1865, că „legendele sunt tradiţie vie, aproape întotdeauna mai adevărate decât ceea ce numim istorie” (Thierry) şi să afle, în baza recursului la „mărturii poetice sau mistice”, că în pământ există dovezi arheologice care confirmă faptul că „totul aparţine unui neam de oameni care au locuit în mijlocul Europei, uitat de mult de istorici” (Bernard).

Înainte de a lua în discuţie informaţiile, referitoare la *jus Valahicum*, care este, în fond, tot o *Datină*, păstrată prin veacuri şi prin ţinuturi îndepărtate „după obiceiul valahilor” („consuetudine Valachorum”[36]), din perspectiva mărturiilor româneşti şi străine, îngăduiţi-mi un mic popas în cancelaria Divanului Moldovei, care, în 19 februarie 1782 redacta o „**Carte de la Mariea Sa Vodă, către Ghinaral Maior Enţinberg. – Răspuns**”:

„Prietineasca carte din Fevruar 1, cu dumnealor aceşti doi ofiţeri am luat, şi pentru răspunsul ce să cere la partea aceea, pe câteva ponturi a pravilei, şi a obiceiului

[35] Strabon, *Geografia*, II, 7, 40, p. 220
[36] Korosno. *Arhiva Istorică*, IV, Bucureşti 1868, p. 56

de moşii şi alte pricini ca aceste ale pământului, de care Comisia de acolo are trebuinţă, toate pre larg am înţeles, şi fiind că după cum am şi mai scris, din partea noastră, de-a pururi buna armonie şi prieteşugul megieşesc nestrămutat să păzeşte, iată că şi la aceste întrebări s-au făcut de la Divanul nostru răspunsul pe fieştecare pont, după ale pravilei şi obiceiul pământului urmări, pentru acel fel de pricini de moşii de acolo, şi alte ca aceste, după cum înscris pe lângă aceasta, s-au trimes, arătându-se pre larg.

1782, Fevruarie 19[37].

Nouăsprezece întrebări din partea guvernului Bucovinei, cum se arată mai jos, pe număr.

Întrebările din partea guvernului Bucovinei:

1). *Târgurile cele trei ce sunt în Bucovina, şi peste tot pe moşiile stăpânitorului ţării, după cum mai întâi a fost hotărât, de se vor găsi în vreun izvod, şi sunt hotarnice asupra lor?*

Răspunsurile din partea Divanului Moldovei:

1). În vremile vechi a stăpânirii Moldovei, au fost condici întru care se aflǎ înscrise nu numai pricinile oraşelor şi a moşiilor, ci şi hotarele lor, cum şi alte pricini ale ţării, care, din vremelnicele întâmplări de prăzi şi de robii, ce sunt ştiute de toate megieşiile ţării Moldovei, toate acele condici s-au prăpădit şi nu se mai află, fără numai din testamentele şi hrisoavele ce au dat luminaţii Domni din locul domnesc, danii ce să putea înţelege după cum vor fi scriind, cum şi din hotarnice care, mai pe

[37] Doc. Nr. 291, pachet XXII; A. R.

urmă, din poruncă domnească s-au făcut după vremi, după ştiinţa stăpânirii.

2). *Moşiile ce se stăpânesc din vremile vechi şi moşiile ce le-au dăruit Domnit, de a fost obicei să se arate prin scrisori şi semnele hotarelor, şi de se poate găsi, în Arhiva Iaşului, hotarnice şi scrisori de acest fel?*

2). Tot locul ţării Moldovei, dintr-un început loc domnesc, au fost, şi la locurile unde s-a socotit ca să fie târguri, le-au numit şi le-au făcut târguri, cu loc împrejur îndestul, spre îndestularea orăşenilor, şi în condicile vechi, ce s-au pomenit mai sus, or fi fost şi semnele hotarelor, măcar că şi din locurile târgurilor, încă şi târguri întregi, mai pe urmă stăpânitorii Domni au dat danie cui au vrut, cu ispisoace gospod (voievodale – n. n.) de stăpânire, cum şi toate moşiile ce se stăpânesc din vremile vechi, şi mai pe urmă de luminaţii Domni, sunt date danie cu hrisoave domneşti, după slujba şi cinstea fieştecăruia, pe cât a voit Domnul, şi la unele din testamentele Domnilor au fost arătate şi semnele hotarelor, dar nu la toate; iar la Condicile cele vechi, care s-au prăpădit, după cum mai sus s-a pomenit, or fi fost pe larg înscrise, atât pricinile, cât şi semnele hotarelor tuturor moşiilor, însă din întâmplările tulburărilor, multe ispisoace vechi şi mai noi s-au prăpădit, şi pe urmă, după încredinţate dovezi şi vrednice mărturii de stăpânire, a rămas temeinică stăpânirea fieştecăruia; iar Arhiva Moldovei de hotarnice, de scrisori şi de alte pricini nu se află, din vremelnicele întâmplări, precum mai sus s-a arătat.

3). *Veniturile podurilor şi alte venituri ce au fost Domneşti, de le-au stăpânit Domnii înşişi; sau cu scrisori le-au dat altora?*

3). Veniturile podurilor şi alte venituri de moşii, ce au fost domneşti, în câtă vreme au fost Domneşti s-au strâns şi veniturile lor pe sama domnească, de cei rânduiţi de Domni pristavi; iar după ce, dintr-acele moşii cu păduri şi cu alte venituri, le-au dat luminaţii Domni, dintr-un început şi până acum, danie cui au vrut, a luat acel cu daniile şi veniturile podurilor şi alte venituri, şi se stăpânesc şi până acum de acel care le au.

4). *Un stăpân de moşie, ce nu are copii sau moştenitori, de are putere a face cu moşiile sale ce-i va fi voia, adică de a putut lua pe un străin, să-l facă moştenitor pe moşiile lui, fără voia Domnului ţării, şi când vreunul fără moştenitor moare, şi pe altul n-a făcut moştenitor pe moşiile sale, şi nici diată n-a făcut, cui se cade se rămână moşiile acelea?*

4). Cel ce nu are copil sau alţi moştenitori este volnic a face moştenitorii pe moşiile sale şi pe un străin, fără de a lua voie şi de la Domnul ţării; iar când va muri fără de moştenitori, adică de nu va avea rude, şi nici pe altul străin n-a apuca a-l face moştenitor pe moşiile lui, nici diată nu va face, atuncea moşiile şi toată averea lui rămân ale stăpânitorului ţării.

5). *Când face vreunul diată, ce trebuinţă este să mai facă, şi de poate fieştecare stăpân de moşie să facă diată sau are osebire unul de altul?*

5). Fieştecare om slobod şi neoprit de pravilă poate să facă diată pe averea sa, care diată este dator să o

încredinţeze spre dovadă cum că este chiar a lui, ori cu însuşi a lui iscălitură, şi cu vrednici de credinţă marturi, ori şi numai cu însuşi a lui iscălitură, fiind adevărată şi fără de prepus, însă cel mai puţin păzind a treia parte din averea sa pentru moştenitor, după pravilă.

6). *De face cineva vreo împărţeală moştenitorilor săi, în viaţa sa, şi a făcut vreunuia dintr-înşii strâmbătate, de rămâne acea împărţeală în puterea ei; adică părintele ce stăpâneşte o moşie, care se cade se rămână în moştenire,atât părţii bărbăteşti, cât şi femeieşti, şi el sau a depărtat pe fată, sau au dat ficiorului, sau pe ficior l-au depărtat, şi a dat fetei?*

6). Poate fieştecine, în viaţa sa, să facă împărţeala lucrurilor lui moştenitorilor săi, după a lui însuşi voinţă, şi altă nu se caută, nici să socoteşte, fără numai dacă pe vreunul dintr-aceşti moştenitori l-a făcut desăvârşit moştenitor ori i-a lăsat atâta parte, care nu are nici o analogie cu părţile celorlalţi, ori de au dat numai din cele mişcătoare, şi nu şi din cele nemişcătoare, şi nu va arăta pricina în scris, atunci împărţeala este fără tăria sa.

7). *Un stăpân de moşie părintească de poate să vândă moşia sa de istov? Şi copiii lui, făcându-se de vârstă şi cunoscând că acea vânzare s-a făcut în păgubirea lor, şi măcar de nu şi este arătat în zapisul de vânzare ce a fost făcut părintele lor, ca să poată copiii lui răscumpăra, au putere copiii să răscumpere, au ba?*

7). Un stăpân poate se vândă moşia sa cea părintească de istov, şi de vor fi copiii lui fără de vârstă, şi sub stăpânirea tatălui lor, şi în zapisul de vânzare nu va

scrie, ca să poată răscumpăra copiii, după ce vor veni la vârstă, nu pot să răscumpere.

8). *Un stăpân de moşie, căzând la datorie sau având altă trebuinţă şi voieşte să vândă moşia sa de istov, de este dator, prin ştirea judecăţii, să facă ştire neamului său şi răzeşilor şi* a *cere de la neam sau răzeşi de voiesc să-i dea preţul moşiei, şi vânzând moşia, de pot, după vremi, moştenitorii lui să-i dea acel preţ, ce a dat neamul lui sau răzeşii, sau străinii părinţilor lor, şi să răscumpere moşia, şi până la câtă vreme pot să aibă volnică răscumpărare?*

8). Cel ce va cădea la datorie sau pentru altă trebuinţă va vrea să vândă moşia sa, are datorie să întrebe, întâi pe fii săi, însă de vor fi de vârstă, şi pe neamuri, şi pe răzeşi, şi când nu vor vrea aceia să o cumpere, atunci poate să o vândă şi la străini; iar când nu va înştiinţa pe fiii săi, de vor fi de vârstă, şi pe neamuri şi pe răzeşi, atunci fiii, de vor fi de vârstă, sau neamurile sau răzeşii, după ce vor afla de vânzare, au voie, până în patru luni, după pravilă, şi până în şase luni, să tragă judecata şi să răscumpere; iar de nu vor afla de vânzare, nici or şti nimica, şi până la 10 ani au voie să tragă judecata şi să răscumpere, însă încredinţându-se judecătorul că n-au aflat mai înainte, şi sorocul acest de zece ani este la cei ce nu vor fi înstrăinaţi din pământul lor; iar când moşia se va vinde pentru datorie, din porunca judecăţii, la mezat, atunci n-are datorie să întrebe nici pe fii, nici pe neamuri, nici pe răzeşi, nici pot să mai răscumpere, fiind vânzare cu publicaţie.

9). *Când o moşie a pus-o oarecine zălog, cu soroc, cu această hotărâre, că de nu va plăti banii la sorocul arătat, să rămână moşia de istov, neputând să o mai răscumpere, de rămâne acest fel de interesat contract în puterea sa sau zapisele ce se fac între cumpărător şi vânzător, şi nu se fac înaintea judecăţii, de rămân în puterea lor au ba?*

9). Moşia sau orice lucru nemişcător se va pune zălog cu hotărât soroc, ca, neplătind banii, să rămână de istov, de nu va da stăpânul moşiei al doilea zapis cu desăvârşită vânzare, sau acel ce ţine zălogul de nu va avea cartea judeţului, întru care să arate că s-a dat acel zălog de istov, atunci zapisul cel de zălogitură nu are nici o tărie, şi oricând, ori acel ce au pus zălogul, ori moştenitorul şi neamurile lui, pot să dea banii şi să ia zălogul; iar zapisele ce se fac între cumpărători şi între vânzători, de nu vor fi făcute nici înaintea judecatei, din oareşicare pricini, şi vor fi încredinţate cu iscălituri, oameni vrednici de credinţă, au tăria lor.

10). *Când, din întâmplare, nu poate cineva să arate dovezi şi scrisori pe moşia ce o stăpâneşte, dar stăpâneşte moşia sa cu odihnă, până la câţi ani poate să-i slujească stăpânirea lui, spre dovadă că este dreaptă a lui?*

10). Pentru cei ce stăpânesc moşii şi nu au dovedi, scrisori, până în zece ani, stăpânind cu pace şi cu bună credinţă (adică că nu ştie la cugetul său cu vreo asupreală sau năpăstuire stăpânirea sa), nefiind lipsiţi din pământul lor, a tot cel ce stăpâneşte, cât şi cel ce vrea să tragă judecată peste zece ani, rămâne temeinică stăpânirea; iar la cei ce lipsesc din pământul lor, şi va fi stăpânire cu

bună credinţă până la douăzeci ani; iar la rea credinţă (adică cel ce stăpâneşte, de ştie la cugetul său că este cu asupreală şi năpăstuire stăpânirea sa), atunci de nu vor fi şi lipsiţi din pământul lor, sau de vor fi lipsiţi peste 30 ani, rămâne temeinică stăpânirea.

11). *Când unul a stăpânit moşia sa cu odihnă, peste suma anilor hotărâţi, şi, după vremi, vine altul cu bune scrisori asupra acelei moşii, cine, după obiceiul pământului, rămâne stăpânitor: cel ce a stăpânit atâţia ani sau cel ce poate cu scrisorile dovedi că ar fi moşia lui?*

11). De vreme ce, din adese vremelnice tulburări, ce s-au întâmplat în ţara aceasta, mulţi n-au putut avea purtare de grijă pentru moşii şi alte averi ale lor, pentru aceia, dar, prescripţia, la asemenea pricini de întâmplări, după obiceiul pământului, se socoteşte până la 30 ani; iar de se va dovedi că cu năpăstuire şi lăcomie stăpâneşte, atunci nu se socoteşte numărul anilor.

12). *De este vremea prescripţiei, adică până la 30 ani sau mai mult sau mai puţin, atât la boieri sau la Mănăstiri sau mazili ruptaşi, totdeauna, sau vreo deosebire, fiindcă osebit este cunoscut că, în vremile tulburărilor, scrisorile boierilor au căzut în mâinile mazililor, şi a mazililor în mâinile boierilor, şi acum mulţi ca aceştia, care fără de dreptate ţin scrisorile cu care se folosesc, atât cu veniturile, cât şi cu sloboziri ce s-ar cădea să aibă cel adevărat stăpân?*

12). Hotărârea judeţului se socoteşte pentru toţi de obşte, tot într-un chip, nefăcând deosebire, după rânduiala prescripţiei, a anilor stăpânirii, care s-au arătat la al

10-lea pont, cum şi pentru scrisori, după cum s-a arătat la al 11-lea pont; iar pentru lucrurile bisericeşti, paragrafia, adică prescripţia hotărăşte până la 40 ani să poată trage judecata.

13). *Şi fiind cunoscut că, în vremile tulburărilor, mulţi mazili ruptaşi s-au făcut stăpâni de moşii, cu unii ca aceştia, după obiceiul pământului, ce se cade să se facă ?*

13). Din mazilii ruptaşi sau oricine care, în vremile tulburărilor, s-au făcut stăpâni de moşii, asemenea, după rânduiala prescripţiei, ce s-au arătat la al 10-lea şi la al 11-lea pont, rămâne să se socotească.

14). *La pricinile de hotare, când nu se găsesc hotarnice în scris, de se ţine stăpânire până la sorocul prescripţiei, fiindcă niciodată, la pricini de hotare, nu se socoteşte prescripţia?*

14). Pricinile de hotare, când nu vor fi încredinţate hotarnice în scris, fiindcă stăpânirea la pricini de hotare nu să socoteşte hotărârea anilor prescripţiei, rămâne după mărturiile megieşilor, şi altor oameni vrednici de credinţă să se îndrepte hotarele, după cum s-au stăpânit; iar când nu sunt nici marturi ca se poată şti hotarele, după cum au umblat din (vechi) veac, atât la o parte, cât şi la alta, atunci acele moşii cu pricină, fiind alăturea, se măsoară la un loc, şi se împart întocmai; iar mai pe urmă, când vreo parte va găsi pe moşia sa hotarnică adevărată în semne, atunci va stăpâni după a lui încredinţată hotarnică.

15). *De câţi ani trebuieşte să fie moştenitorul, să aibă voie a lua moştenirea părintească pe sama sa, şi cu moşia sa să poată face ce va vrea, şi pentru dânsa să se poată judeca?*

15). Moştenitorul, de nu va avea părinţi, de la 14 ani înainte, având epitrop, poate să se judece şi să facă orice va vrea cu averea sa, prin ştirea şi voia epitropului, şi orice va face cu averea sa este statornic, însă de va fi epitropul ne-viclean şi cu credinţă; iar de la 25 ani, înainte, nu are trebuinţă de epitrop şi rămâne moştenitorul însuşi de sine stăpânitor, şi poate să facă ce va vrea cu averea sa, însă de nu va avea părinţi, după hotărârea pravilei.

16). *Când satul A. a plătit pentru satul B. o sumă de bani, pentru o moarte de om, şi a luat pentru acei bani o bucată de moşie, de nu este acea bucată de loc luată ca un zălog, şi cu vremea să se poată întoarce banii, şi să-şi ia moşia înapoi?*

16). Părţi de moşii ce se vor afla luate pentru moarte de om şi nu vor fi scrisori, întru care să se arate că s-au dat ca un zălog, de vor fi date de istov, prin cartea judeţului, rămân temeinice, iar unde vor fi cărţi de la judeţ, se socoteşte stăpânirea a celor 30 de ani, după hotărârea prescripţiei.

17). *Locurile cele deşarte ale târgurilor de pot să le dea târgoveţii, din voia lor, altor oameni, fără de a cere voie de la stăpânul ţării, şi fără de a lega pe cel ce i-a dat locul, ce să plătească stăpânului ţării pentru loc, adică cumpărătorul de are să plătească ceva şi cui pentru loc, şi de este cumpărătorul boier, de poate să se*

apere cu prerogativa sa şi pe moşiile stăpânitorului ţării, sau la cheltuielile târgului să dea şi el ajutor, şi de au fost mai înainte ţăran, pentru că s-a făcut târgoveţ, de are să plătească pentru aceea ceva şi cui?

17). Din locurile cele deşerte ale târgurilor, pe care să nu fi avut casa sa mai înainte, pe acel loc nu poate să-l dea sau să-l vândă altuia, neavând tăria sa, fiind loc domnesc; iar care va fi avut mai înainte casa sa pe acel loc sau şi acum, de va avea poate să-l vândă; sau să-l dea cui va vrea, măcar de nu va avea nici carte domnească pe acel loc, fiindcă din întâmplările turburărilor, de multe ori părtinindu-se târgurile, şi luminaţii Domni, vrând ca să se locuiască târgurile iarăşi la loc, au dat cărţi deschise de obştie cu hotărâre, că oricine va veni să locuiască la târguri, să fie volnici a-şi face case şi dugheni şi locul se rămână al lui de istov; şi după puterea acelor luminate cărţi, ce s-au dat de obştie, a rămas locul al lor, şi rămân şi vânzările de la unul, la altul, iarăşi temeinice şi stătătoare, şi atât vânzătorul, cât şi cumpărătorul, nu rămân îndatoriţi cu vreo dare stăpânului ţării pentru loc; iar la cheltuielile târgurilor, care vor fi prin ştirea rânduitului dregător, au să răspundă numai târgoveţii birnici, ţărani; iar boiarii, cu prerogativa lor, sunt apăraţi de toate şi în tot locul, şi cel ce a fost mai înainte ţăran şi pe urmă s-a făcut târgoveţ, nu are să plătească nimănui nimic pentru aceia, fără numai birul lui, după cislă; fiindcă târgoveţul ţăran birnic nu are deosebire de ceilalţi ţărani, afară din bresle.

18). *Armenii şi jidovii de au acea dreptate, a cumpăra moşii la ţară de vecie?*

18). Armenii şi jidovii n-au avut după dreptate a cumpăra moşii la ţară de veci, nici au; iar casă şi dugheni, la târguri, au putut şi pot cumpăra; însă armenii nu mai pot cumpăra şi vii.

19). *De este slobod fieştecăruia a lua lemne de ars sau de alt fel de lemne, din fieştecare codru, şi fără de a se socoti codrii cei slabi şi trebuincioşi şi fără de a cere voie de la stăpânul moşiei sau al codrului?*

19). Dumbrăvile şi rădiurile sunt ale stăpânului locului, şi nimeni, fără de învoiala stăpânului moşiei, nu este volnic a lua lemne sau nuiele, sau a dărâma; iar codrii şi pădurile mereie sunt slobode şi are voie fieştecine a tăia şi a lua orice fel de lemne, ne-oprit de nimeni şi fără de plată, însă numai locuitorii ţării aceştiea; iară cei de prin locurile megieşilor sunt opriţi după firmanul împărătesc, însă unde or fi sate pe sub codri şi păduri, alţii străini nu sunt volnici a tăia lemne pentru trebuinţa lor, împrejurul acelor sate, iar mai înăuntru pot să taie şi să ia.

Din luminată porunca prea Înălţatului Domnului nostru Măria Sa, Costandin Dimitrie Moruz Voevod, s-au făcut răspunsurile la întrebările guvernului Bucovinei, pentru toate pe larg, după cum se arată mai sus.

Leat 1782, Fevruarie 19.

Ioan Cantacuzin vel Logofăt. / Ştefan Sturza vel Vornic. / Nicolai Roset vel Vornic. / Gheorghe Sturza vel

Vornic. / Laskaraki Roset vel Vornic. / Laskaraki Sturza Hatman”[38].

În „alte şapte ponturi de întrebări din partea guvernului Bucovinei”, cu răspunsuri din partea Sfatului voievodului Moruz, tot în 19 februarie 1782, există mărturii şi asupra altor aspecte ale dreptului valah, al „pravilei” sau „obiceiului pământului”:

„4). *De a fost slobod sau de este şi acum obiceiul ca moşiile să se împărţească la răzeşi în bucăţele mici, şi de au avut fieştecare putere pe părticica sa a face cârciumi, velniţă şi mori, prin care se aduceau mari stricăciuni locuitorilor?*

4). Moşiile răzeşeşti s-au împărţit şi se împart şi acum în părticele mici, pe câţi răzeşi sunt şi se cuvine fieştecăruia partea sa, şi pe părticica sa este volnic a face fieştecare crăcimă, fiindcă nu aduc stricăciuni, cum şi mori pot să facă, de nu va îneca una pe alta; iar când va îneca una pe alta, atunci nu poate să facă fieştecine moară pe părticica sa, ci numai câte mori vor încăpea pe toată moşia, ca să nu aducă înecătură una, alteia, intrând la acele mori părtaşi toţi răzeşii, câţi or fi fieştecare, după analoghia părticicăi sale, prinzând şi la cheltuială asemenea.

5). *Cum se rânduiesc mazilii şi ruptaşii, la Moldova, să dea birul lor pe părticelele de moşii ce au sau pe averea lor, şi ce privilegii au aceştia şi ce sunt datori, atât stăpânitorului ţării sau cătră public să slujească?*

---

[38] Codrescu, Theodor, *Uricarul sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria* Românilor, Volum XI, Iassi 1889, pp. 252-264

5). Dajdia mazililor şi a ruptaşilor nu se socoteşte după părţile de moşii ce au, ci se aşează după putinţă, însă mai cu uşurare de cum plătesc ceilalţi birnici, fiindcă se află şi în slujbele împărăteşti şi domneşti, fără plată, făcând slujba lor tot aicea, în ţară. Privilegiul ruptaşilor este, fiind aleşi din ţărani cu birul lor deosebit, şi la disetină au deosebire păr la 30 bucate, să plătească boiereşte, iar ispravnicilor sunt supuşi la toate, şi la greşelile lor au voie ispravnicii să-i şi pedepsească; iar privileghia Mazililor este, fiind aleşi şi mai socotiţi, după ruptaşi şi la desetină pe câte bucate vor avea drepte a lor să plătească boiereşte, şi ispravnicii n-au volnicie se rânduiască Mazilii la vreo slujbă fără carte domnească, din porunca în scris ca să rânduiască şi din Mazili, cum şi la greşalele lor n-au volnicie ispravnicii a-i pedepsi, fără numai a-l trimete la Divan, cu faptele lor în scris, şi de la Divan li se hotărăşte pedeapsa lor.

6). *Ce sunt aceia ce se numesc aicea Şleahtici?*

6). În pământul Moldovei, nimeni nu s-a numit, nici se numesc cu nume de Şleahtici, iar unii, ce sunt de neamuri vechi, carii strămoşii şi moşii lor au stătut boieri după vremi, cari se cheamă neamuri, şi aceştia sunt deosebiţi şi mai cinstiţi din Mazili, având şi încredinţate dovedi de la Divan şi de la Domni, de alegerea neamului lor, şi privileghia acestora este să nu plătească dajdii şi desetina să plătească boiereşte. La unele din porunci şi la slujbele care sunt mai mari, se rânduiesc cu deosebite cărţi domneşti, scrise cătră însuşi ei, iar nu cătră Ispravnici.

7). *Ce orânduială au argaţii, de poate fieştecare boier sau mazil să ţie argaţi, câţi îi va fi voia, şi aceştia de au vite, arături şi fânaţe, prin cari fac şi osebită gospodărie, de sunt slobozi de bir şi de alte orânduele?*

7). Atât boierii şi mazilii pot să ţie argaţi cât le-a fi de trebuinţa, cu tocmală, şi birul argaţilor, fiind însuraţi, plătesc după cislă, la satul unde este legat şi birul; iar fiind holtei şi şezând în casa stăpânului, nu se supără cu birul, iar boierii au deosebit şi liudi scutelnici, daţi de la Domnie, pentru slujba caselor, după stăpân a boieriei fieştecărui, care scutelnici nu se supăra, nici la o orânduiala ce ar fi pe ţară.

Din luminată porunca prea Înălţatului Domnului nostru, Măria Sa Costandin Dimitrie Moruz Voevod, s-au făcut răspunsurile la întrebările guvernului Bucovinei, pentru toate pe larg, după cum se arată mai sus.

Leat 1782, Fevruarie 19.

Iscăliţi boierii Divanului: Ioan Cantacuzino vel Logofăt. / Ştefan Sturza vel Vornic. / Neculai Ruset vel Vornic. / Gheorghe Sturza vel Vornic. / Laskaraki Ruset vel Vornic / Scarlatache Sturza Hatman”[39].

Sintagma *moşi şi strămoşi*, similară altei expresii încetăţenite orbeşte, *buni şi străbuni*, consacră, de fapt, o singură identitate a generaţiilor care au întocmit/primit *Legile* iniţiale, *strămoşii* comuni tuturor neamurilor europene, care, prin *moşi*, s-au individualizat, devenind *po-*

[39] Codrescu, Theodor, *Uricarul sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria* Românilor, Volum XI, Iassi 1889, pp. 266-268

poare şi, ulterior, *naţiuni* distincte, prilej pentru dispute şi mai târzii despre originea acestor neamuri şi, indirect, despre originea *Legii*, pe care doar unii au mai păstrat-o, ceilalţi acceptând derivaţiile aceleiaşi *Legi*, dar în degenerascenţele greacă sau latină, ulterior şi bizantină, şi germană, şi slavă, funcţie de statalităţile care le-au cerut ascultare.

În acest context, *jus valachicum,* care s-a păstrat în rândurile comunităţilor obşteşti cu influenţă şi continuitate traco-getică, întâietatea fiind disputată de către istoricii moderni între tracii din sudul Dunării[40] şi geţii din nordul fluviului[41], care sapă, prin urmaşi comuni, falii

---

[40] „Țara de origine a acestor legi speciale vlahe reiese din studiile vlahilor timpurii, care trăiesc în Peninsula Balcanică. În Serbia s-au păstrat numeroase documente (hrisoave), scrise de regi și nobili în secolele XII-XV" – Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, 1959, p. 122; „Păstorii vlahi aveau, în Evul Mediu, obligații și drepturi deosebite. Acest *jus Valachicum* provine din Peninsula Balcanică" – Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu,* 1959, p. 122

[41] „Referitor la *jus valachicum* însuși, trebuie subliniat, în primul, rând că **nu se referea doar la persoană, ci și la proprietate**, și mai ales pentru că determina tipul proprietății, **nu ar fi putut să apară în rândul macedovlahilor**, tocmai pentru că nu aveau imobile, şi nu au nici până acum. Dimpotrivă, însă, trebuie precizat că, de când îi cunoaștem pe daco-români, până în zilele noastre, rar a existat un român care să nu fi deținut proprietăți și putem spune fără ezitare: *jus valachicum*, pe care îl găsim istoric în ţinuturile carpatice **este de origine daco-romană**, tocmai pentru că numai daco-romanii erau proprietari de pământ. Legea își are originea în Munții Carpați și nu putea traversa Dunărea, pentru că nu se găsea de cealaltă parte a Dunării și nu se putea dezvolta deloc, tocmai pentru că până astăzi abia dacă există un macedo-român care să fie proprietar de pământ" – ***, *Sitzungsberichte der Königl. Böhmischen Gesellschaft der*

şi mai adânci decât atunci când se numea Oceanos, deşi „Cele mai vechi documente privitoare la Românii de la Nordul Dunării ni-i arată trăind, în toate ţările locuite de ei, sub un regim propriu al lor şi foarte vechi, numit: *jus valachorum, jus valachicum, antiqua et laudabilis consuetudo valachorum*, *zakoi wlaşki* sau *zakoi Wolosioi*. / În capul lor vedem câteodată *voievozi*, aproape totdeauna *cneji*; în Moldova, pe lângă aceştia: *juzi* şi *vatamani*”[42].

A folosi elementele de *jus valachicum* ca argument al continuităţii neamului românesc în teritorii în care s-au format, inclusiv din valahi, alte neamuri, şi acestea cu rădăcini în generaţia aceloraşi *strămoşi*, înseamnă şi nu înseamnă o exagerare. *Înseamnă*, pentru că populaţiile din ţările mărginaşe s-au format din *moşii* desprinşi din *strămoşii* iniţiali, şi *nu înseamnă*, pentru că „Bolochovenii (care) erau aşezaţi între Kiev și Volhinia încă din anul 1130” sau „cea mai veche menţiune despre *cnejii* români (pe care) o găsim în cronicile ruseşti, sub anul 1235, când, ne povestesc ele, Daniel Romanovici învinse şi prinse pe *cnejii de la Bolochov*, tributari ai Haliciului, aliaţi atunci cu Regele Bela al Ungariei”[43] se referă, deci, nu la *români*, cu caracteristicile şi semnificaţiile contemporane, ci la vorbitorii de odinioară ai unei limbi latine, care, ulterior, au intrat în marea masă care locuia pe acele teritorii în perioada medievală. Ei constituie, pentru ucra-

---

Wissenschaften, philos.-hist.-philol. Classe 1885-1888, Prag 1886, p. 123

[42] Kaluzniacki în: Miklosich, *Über dier Wanderungen der Rumänen*, p. 40.

[43] Kaluzniacki în: Miklosich, *Über dier Wanderungen der Rumänen*, p. 40.

inenii, polonii, ungurii, cehii, slovacii, sârbii sau bulgarii din megieşiile României actuale continuităţi ale marii şi legendarei populaţii pelasge, dar e o exagerare să susţinem, de exemplu, că cnezii maramureşeni şi bănăţeni, înnobilaţi de unguri şi care, tocmai de aceea, aveau să devină „mai unguri decât ungurii”, cum sesiza Johannes de Turocz, ar fi rămas „elemente româneşti”, pentru că „familia Drágfiak (care) provenea dintr-un nobil *Kenez*” se rupe brutal de strămoşi, odată înnobilat, *Kenezul* „era eliberat de serviciul castelului și de taxele obișnuite; pe de altă parte, venitul de la români (Olahi), care, până atunci aparținea Coroanei, este acum venitul *kenezului* înnobilat, cu excepția *cincizecimii*, care aparținea Coroanei” [44], descendentul din străbuni valahi beneficiază, precum Pavel Chinezul şi Bartolomei Drágffi – acesta din urmă din neamul întemeietorilor Moldovei”[45], de statutul de mare căpitan al regelui maghiar Matthias Corvinus, şi el cu rădăcini valahe şi căruia, deci, doi dintre cei patru căpitani maghiari, care îi închină steaguri, în grupul statuar de la Cluj-Napoca, sunt doar în aparenţă români, rădăcinile fiind mai întâi de către ei aruncate, pentru a sădi altele, mai avantajoase şi mai glorioase pe atunci, în identitatea românească.

Este, desigur, o exagerare naţionalistă, să susţii, sus şi tare, că „este sigur că o aşa de mare masă de Români nu putea să imigreze în regiunile din Galiţia şi din Polonia răsăriteană şi să-și menţină, în acelaşi timp, şi instituţiunile lor, şi drepturile lor – se citează în Galiţia peste cinci sute de comune cu *jus valachicum* – dacă n-ar

[44] Hunfalvy Pál, *Az Oláhok Története*, Budapest 1894, p. 56
[45] Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939, p. 77

fi fost de mult imigraţi aci şi consideraţi oarecum ca **autohtoni in acele părţi**”[46], pentru că „autohtonia” valahilor nu înseamnă şi a românilor, valahii ţinând de preistoria paralelă cu istoricitatea, pe când „autohtonia” românilor defineşte perspectiva subţire şi aburoasă a istoricităţii, deci un alt mod de raportare la *strămoşii* iniţiali.

Între termenul *kenez*, folosit în cancelaria maghiară şi *knez*, utilizat de cea polonă există o perfectă sinonimie, similară celei Clus-Culus, Márki Sándor explicând că, în cazul unor împrumuturi lingvistice, toponime, nume sau funcţii, maghiarii reformulau aceşti termeni, după regulile foneticii ungureşti, prin introducerea unei vocale între primele două consoane[47] – în cazul acesta, vocala „e”.

Mărturisitorii şi recuperatorii memoriei veacurilor traduc formula de cancelarii regale *jus Valachicum* adesea drept *legea românească* sau *dreptul românesc*, iar alteori drept *dreptul moldovenesc*, datorită numelui dat celor două provincii statale de dincolo de Carpaţi, pe care maghiarii le-au numit, cu un vechi cuvânt celtic, *Valea Luminoasă* (Moldova), iar neamurile slave, *Italia* sau *Muntenia* (Valachia), cuvântul *valahi*, prin care populaţiile slave îi numeau pe toţi vorbitorii unei limbi latine *italieni*, căpătând şi semnificaţia de *munteni*, iar de aici, consecinţa unei alte confuzii convenite, dar neprobate, privind originea exclusiv muntenească a valahilor care „au

---

[46] Popa-Lissseanu, G., *Izvoarele istoriei românilor*, Bucureşti 1938, p. 31

[47] Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904

emigrat” în ţinuturile poloneze sau maghiare. Fără îndoială că, pe lângă rămăşiţele pelasge băştinaşe, s-au mai adunat, de-a lungul veacurilor, emigranţi români – de data asta români[48], dar „cenuşie și aproape necunoscută până în vremurile”[49] primilor cronicari slavi, maghiari şi poloni.

Cnezii, „căpetenii de popor, puse în fruntea satelor, care erau aşezate în lungul unei văi, peste o regiune de dealuri ori muntoasă”[50], deci „*cnezia* în fruntea unui sat, (însemna) o jurisdicţie specială, obligaţiile economice”[51] în toate ţinuturile locuite de valahi, aveau „dreptul de **chinezat** „*jus kenezatus*”, „*keneziatus*“, „*jus keneziale*“, fie pe viaţă, fie pentru un timp nedeterminat, cu dreptul de al transmite moștenitorilor lor direcţi”[52], ulte-

---

[48] „Dacia, după multe războaie purtate cu romanii, conduşi de împăratul Traian („Trojedena”), după cum scrie Eutropius, este cucerită și se transformată în colonie. Și chiar după războaie a fost pustie, împăratul amintind de imensul număr al oamenilor din toate părțile imperiului roman, aduşi pentru cultivarea pământului și așezaţi în jurul cetăţilor întărite. Cu toate acestea, foarte curând după împăraţii Galenus şi, apoi, Aurelian, păgânismul a revenit în această țară. Și apoi au venit goții din Gracyana. Și astfel, din acest grup confuz de romani și păgâni, care făceau comerț între ei și căsătoriile mixte, s-au născut românii („Wolochowie”), noua limbă derivând din vechea lor limbă păgână și din cea romană, ei folosesc cuvintele latine confuz și falsificate, dar au multe cuvinte pur latine” – Kromer, Marcina, *Cronika Polska*, Tom I, Kraków 1882, p. 628

[49] Kromer, Marcina, *Cronika Polska*, Tom I, Kraków 1882, p. 629

[50] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 138

[51] Ş. Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX*, Bucureşti 1977, p. 30

[52] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 48

rior beneficiind, în anumite ţinuturi din sudul Poloniei, de acelaşi drept sau de doar de beneficii cuvenite cnezilor, şi unii preoţi ortodocşi[53].

[53] „Damus etiam et concedimus pro Poponis residentia mediam aream. de quo Nobig omnem daciam et omnes obventiones ac obedientiam more aliorum Poponum Crairae nostrae Sobnensis tenebitur et erit adstrictus et ejus successores tenebuntur et erunt adstricti" (Sviniaci. Arh. Ist. IV, p. 41) – „De asemenea, pentru reşedinţei popii, noi acordăm o jumătate de la, pentru care preotul şi succesorii săi ne vor fi datori toate dările şi serviciile, câte privesc pe ceilalţi popi din aceiaşi craină a noastră de Sobien". În aceiaşi termeni se dă jumătate de lan preotului la Rovien (Ibid. ibid. p.44).
„Item sub synagogam in inferiori Thernowa damus *mediam aream,* aream in superiori Thernowa similiter sub synagogam *mediam aream,* quorum poponum praesentatio ad Nos et successores nostros pleno jure, pertinebit, daciasque omnesque solitas more aliorum Poponum Crainae Nostrae et successoribus notris solvere et explere tenebuntur... (Târnova, Ibid.; ibid., p. 54; de fapt, pp. 53,54 – n. n.) – „De asemenea pentru biserică, o jumătate de arie în Ternova de jos şi tot atâta în Ternova de sus, iar confirmarea preoţilor va depinde absolu de noi şi de urmaşii noştri, care preoţi vor fi supuşi întocmai la aceleaşi dări ca şi ceilalţi preoţi din craina noastră".
„assignando illis (scultetis) quatuor laneos agri quorum unus debst esse pro poponatu villae illius... (Koroscienka Wolal, Ibid., ibid., p. 68) – „asigurându-le patru lanuri în câmp, dintre care unul trebuie să fie pentru popimea satului".
„Item sub synagogom in Polana unam aream valachicam et in Dwernik similiter sub synagogam unam aream (Polana şi Dwernic, Ibid., ibid., p. 76) m – „de asemenea pentru biserică, în Polana, o arie românească şi o altă arie în Dwernic".
„Damus etiam medium laneum agri pro Eclesia alias na Czerkew, in quo agro Baitko residens, solvet nobis et successoribus nostris prout solvunt alii Baitkones" (Nanova, Ibid., ibid., p. 79) – „mai dăm o jumătate de arie de câmp pentru biserică la Cernew, în care să stea *batco* său popa, plătind nouă şi succesorilor noştri ca şi ceilalţi preoţi".

Funcţie de atribuţiunile cnezilor, menţionate de unele mărturii, se pot reconstitui segmentele de *jus valachicum* în funcţiune la anumite comunităţi, cum ar fi atribuţiunea de „a spori poporaţia ţării"[54] respective, inclusiv prin întemeierea de sate, aşezări care „s-au bucurat, la început, de o autonomie destul de promiţătoare, tot aşa în statul polonez, dar aproape exclusiv pe pământ rutean, şi, de asemenea, în Transilvania şi în Ungaria, satele iniţiale s-au aflate sub dreptul valah"[55]"; raportarea la proprietate[56]; garantarea judecării după dreptul valah, „absolvindu-i pe valahii de acolo de toate legile"[57] statale de acolo, după acel „*ritus olachie, jus valachie, lex districtum volachicalium universorum*" („legea universală a districtului valah") etc., moștenit din strămoşi și respectat de regalitatea ungurească până târziu în veacul XVI"[58], cu excepţia „cazurilor de ucidere şi rănire", care, după anii 1500, se judecau doar după legea regală din statul în care se săvârşeau aceste infracţiuni; normele de conduită familiară[59]; jurământul, judecătorii şi amenda[60].

---

[54] Ambele documente, publicate din nou de I. Bogdan, după original, în chip corect, în *Îndatoririle militare ale knezilor şi boierilor moldoveni*, în Analele Academiei române, II, Tom. XXIX, 1907, pp. 614-616 (2-4).
[55] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 2
[56] ***, *Sitzungsberichte der Königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, philos.-hist.-philol. Classe 1885-1888*, Prag 1886, p. 123
[57] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 338
[58] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 138
[59] „Nu am găsit, până acum, urmă de *jus valachicum* în Transilvania, decât în Făgăraş, unde se folosea *jus valachicum* în materie de

Aria restrânsă, pragmatică şi excesiv demitizată a funcţionării, în ţările megieşe, a dreptului străvechi, numit *jus valachicum* poate fi utilă, ca mărturii, doar pentru înţelegerea unor genealogii, cu rădăcini în migrări ulterioare, pentru românii de astăzi care se trag din valahii unor aşezări polone de odinioară, precum Cosovan[61], Dolinschi, Doliţchi[62], Târnovan[63] etc.

---

căsătorie" – Hunfalvy Pál, *Az Oláhok Története*, Budapest 1894, p. XLIII

[60] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 238; Mehedinţi, Simion, *Ce este Transilvania?*, Bucureşti 1940, p. 74

[61] Ambele documente, publicate din nou de I. Bogdan, după original, în chip corect, în *Îndatoririle militare ale knezilor şi boierilor moldoveni*, în Analele Academiei române, II, Tom. XXIX, 1907, pp. 614-616 (2-4).

[62] „Damus etiam et concedimus pro Poponis residentia mediam aream. de quo Nobig omnem daciam et omnes obventiones ac obedientiam more aliorum Poponum Crairae nostrae Sobnensis tenebitur et erit adstrictus et ejus successores tenebuntur et erunt adstricti" (Sviniaci. Arh. Ist. IV, p. 41) – „De asemenea, pentru reşedinţei popii, noi acordăm o jumătate de la, pentru care preotul şi succesorii săi ne vor fi datori toate dările şi serviciile, câte privesc pe ceilalţi popi din aceiaşi craină a noastră de Sobien". În aceiaşi termeni se dă jumătate de lan preotului la Rovien (Ibid. ibid. p.44). „Item sub synagogam in inferiori Thernowa damus *mediam aream*, aream in superiori Thernowa similiter sub synagogam *mediam aream*, quorum poponum praesentatio ad Nos et successores nostros pleno jure, pertinebit, daciasque omnesque solitas more aliorum Poponum Crainae Nostrae et successoribus notris solvere et explere tenebuntur... (Târnova, Ibid.; ibid., p. 54; de fapt, pp. 53,54 – n. n.) – „De asemenea pentru biserică, o jumătate de arie în Ternova de jos şi tot atâta în Ternova de sus, iar confirmarea preoţilor va depinde absolu de noi şi de urmaşii noştri, care preoţi vor fi supuşi întocmai la aceleaşi dări ca şi ceilalţi preoţi din craina noastră".

„assignando illis (scultetis) quatuor laneos agri quorum unus debst esse pro poponatu villae illius... (Koroscienka Wolal, Ibid., ibid., p. 68) – „asigurându-le patru lanuri în câmp, dintre care unul trebuie să fie pentru popimea satului”.
„Item sub synagogom in Polana unam aream valachicam et in Dwernik similiter sub synagogam unam aream (Polana şi Dwernic, Ibid., ibid., p. 76) m – „de asemenea pentru biserică, în Polana, o arie românească şi o altă arie în Dwernic”.
„Damus etiam medium laneum agri pro Eclesia alias na Czerkew, in quo agro Baitko residens, solvet nobis et successoribus nostris prout solvunt alii Baitkones” (Nanova, Ibid., ibid., p. 79) – „mai dăm o jumătate de arie de câmp pentru biserică la Cernew, în care să stea *batco* său popa, plătind npuă şi succesorilor noştri ca şi ceilalţi preoţi”.
[63] „Damus etiam et concedimus pro Poponis residentia mediam aream. de quo Nobig omnem daciam et omnes obventiones ac obedientiam more aliorum Poponum Crairae nostrae Sobnensis tenebitur et erit adstrictus et ejus successores tenebuntur et erunt adstricti” (Sviniaci. Arh. Ist. IV, p. 41) – „De asemenea, pentru reșeדinței popii, noi acordăm o jumătate de la, pentru care preotul şi succesorii săi ne vor fi datori toate dările şi serviciile, câte privesc pe ceilalţi popi din aceiaşi craină a noastră de Sobien”. În aceiaşi termeni se dă jumătate de lan preotului la Rovien (Ibid. ibid. p.44).
„Item sub synagogam in inferiori Thernowa damus *mediam aream,* aream in superiori Thernowa similiter sub synagogam *mediam aream,* quorum poponum praesentatio ad Nos et successores nostros pleno jure, pertinebit, daciasque omnesque solitas more aliorum Poponum Crainae Nostrae et successoribus notris solvere et explere tenebuntur... (Târnova, Ibid.; ibid., p. 54; de fapt, pp. 53,54 – n. n.) – „De asemenea pentru biserică, o jumătate de arie în Ternova de jos şi tot atâta în Ternova de sus, iar confirmarea preoţilor va depinde absolu de noi şi de urmaşii noştri, care preoţi vor fi supuşi întocmai la aceleaşi dări ca şi ceilalţi preoţi din craina noastră”.

„assignando illis (scultetis) quatuor laneos agri quorum unus debst esse pro poponatu villae illius... (Koroscienka Wolal, Ibid., ibid., p.

În istoriografia europeană, în care includ şi cronicile, *valahii* şi *jus Valachicum* a stârnit un interes asemănător, dacă nu chiar similar celui faţă de tot ceea ce este exotic. Iar dacă unii cărturari optau pentru autohtonia valahilor, deci nu a românilor – care înseamnă doar o primă treaptă spre istoricitate, considerându-i resturi daco-getice (despre legendarii pelasgi încă nu se ştia mare lucru), marea lor majoritate opta pentru teoria migraţionistă a colonizărilor, care nu pot fi negate, dar care nu exclud faptul că unele resturi pelasge au existat, din vremuri imemoriale, atât în Peninsula Balcanică, cât şi în o bună parte a Europei nord-dunărene. Adepţii migraţionismului i-au şi acuzat pe valahii „zăriţi" de istorie de trădare a statelor în care au aflat „securitate şi libertate"[64], deşi mutarea de pe un teritoriu statal pe un alt teritoriu statal însemna o normalitate, impusă de privilegiile acordate la

68) – „asigurându-le patru lanuri în câmp, dintre care unul trebuie să fie pentru popimea satului".

„Item sub synagogom in Polana unam aream valachicam et in Dwernik similiter sub synagogam unam aream (Polana şi Dwernic, Ibid., ibid., p. 76) m – „de asemenea pentru biserică, în Polana, o arie românească şi o altă arie în Dwernic".

„Damus etiam medium laneum agri pro Eclesia alias na Czerkew, in quo agro Baitko residens, solvet nobis et successoribus nostris prout solvunt alii Baitkones" (Nanova, Ibid., ibid., p. 79) – „mai dăm o jumătate de arie de câmp pentru biserică la Cernew, în care să stea *batco* său popa, plătind nouă şi succesorilor noştri ca şi ceilalţi preoţi".

[64] „Așadar, când de mulți ani valahii fuseseră protejați în străinătate de armele și de autoritatea polonezilor, fie ridicați de speranța libertății, fie nerăbdători de linişte, au început să se revolte acasă și, în curând, au părăsit fățiș regatul Poloniei" - Filippo Buonaccorsi Callimachus, *Vita et mores Sbignei cardinalis*, Leopoli 1891, p. 20

întemeierea de sate noi, în care, pentru desţelenirea pământului, de pildă, se primeau scutiri de plata impozitelor de până la 24 de ani, după cum o confirmă nu doar actele de cancelarie moldovenească şi muntenească, ci şi cele polone sau maghiare. În Polonia, ţară în care, datorită cărturarilor conştienţi de importanţa mărturiilor vechimii, s-au conservat cele mai multe acte de întemeiere şi de privilegii pentru *satele valahe* – poate că au şi fost cele mai multe – astfel de informaţii apar în privilegii de întemeiere, moştenite de urmaşii întemeietorilor: **Korosno** (privilegiul din 1555, lui Procop şi Andrei Korostenski; privilegiul din 1558, lui Cristof Drojewski, pentru un împrumut; privilegiul din 1560, lui Alexandru Korostenki, apoi lui Procop Korstenski, care gajează satul lui Janowi Zamojscki; privilegiul din 1561, văduvei lui Cristof Korostenscki etc.), **Sanoka** (privilegiul din 1563, lui Hriţco şi Iaţco Rozputenski; privilegiul din 1569, lui Hriţco Rozputenski etc.), **Boberka** (privilegiul din 1537, lui Ioan Românul), **Dvernic** şi **Polana** (privilegiul din 1533, lui Luca şi Petru Tarnovscki), **Nanova** (privilegiul din 1532, nobilului Mihail), **Berehi** (privilegiul din 1532, nobilului Iwan), **Polawa** (privilegiul din 1572, lui Ivanco şi Mihail Odrzechowski), **Ustrzyxi** sau **Strwiazek** (privilegiul din 1509, ardeleanului Ioan, fiul lui Ianciu) etc.

Fiecare privilegiu în parte repetă aceleaşi răsplăţi şi obligaţii, pentru cneaz, popă şi ţărani, ceea ce probează un îndelung şi încetăţenit exerciţiu de cancelarie. Cneazul sau şoltuzul, deci conducătorul satului, interesant „deslu-

şit” de Joan Mahalyi de Apşa[65] şi de Alexandru Filipaşcu[66], „erau de o categoria cu nobilii ţării, cum vedem din diploma acesta şi din altele; dreptul la posesiunea lor era drept de proprietate moştenită din neam in neam. La anul 1385, întâlnim, la noi, întâia oară instituţiunea juzilor nobililor, până atunci Kenezii au exercitat jurisdicţiunea acelora şi erau judecătorii şi mai marii între oamenii lor. Într-un fragment de *scholion*, manuscris din secolul trecut, am dat de următoarea definiţiune „§. 21. Kenesiatus erat Ius dominium exercendi in suis bonis, îndependens a publico magistratu. Itaque quibus posessiones cum jure Kenesiatus conferebantur, in iis foro dominali magistratul Cottus competente utebantur, hoc est pari jurisdictione. Subditi eorum praestabant Regnantibus tributa, sed Jurisdictioni tantum Kenesiorum suberant”. Această definiţiune se justifică prin datele noastre din secolul XIV. Aceste date ne îndreptăţesc să presupunem, că Kenezul era şi în secolii precedenţi proprietar independent şi cap al poporului supus jurisdicţiunei sale. Instituţiunea Kenezilor era cunoscută în Ungaria şi înainte de secolul XIV, să amintesc numai pe magistrul Rogeriu, care, în „*carmen miserabile*”, cap XXXV, vorbeşte de Kenezii tătăreşti. Iar regele Bela IV, în donaţiunea din anul 1247, dală Ioaniţilor, aminteşte Keneziatele lui Joan şi Farkas şi Keneziatul voivodului Lynioy, rămas românilor, care l-au stăpânit şi până atunci. Altcum cuvântul Kenez e de origine gothică şi provine din: Kunnings (re-

---

[65] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900

[66] Filipaşcu, Alexandru, *Istoria Maramureşului,* Bucureşti 1940, Baia Mare 1997, p. 78

gele) – vezi I. Jung: *Roemer und Romanen*, pag. 229, era uzitat în tot orientul, pe unde au stăpânit oare cândva Gothii; principii serbilor, înaintea de proclamarea regatului, erau Kenezi, principele Bulgariei e şi acum”[67].

În Polonia, acest conducător îşi datora funcţia întemeierii satelor pe care, ulterior, aveau să le conducă, să le administreze, judecând pricinile mărunte şi lăsând urmaşilor moştenire titlul şi privilegiile sale, pe care unii cnezi, cum s-a întâmplat şi în ţările române, urmau să le vândă mai târziu. Înnobilarea prin întemeiere (în formule vechilor cancelarii moldovenească şi muntenească întâlnim des formule de genul „acolo unde a fost cneaz…”), aducea, ca răsplăţi imediate, De regulă, în astfel de diplome poloneze de întemeiere se scrie:

„Pentru atare colonizare noi acordăm zisului cneaz şi succesorilor săi **două lanuri pentru dânsul**, de dincoace şi de dincolo de pământurile pe care se pot stabili coloniştii, fără prejudiciul acestora şi al pădurilor; îi mai acordăm încă, în acelaşi sat, **o moară liberă**, în care vor fi datori a măcina coloniştii; îi mai acordăm **dreptul de a face iazuri** pentru uzul său, dar fără dauna coloniştilor şi a pădurilor; îi mai dăm de asemenea **dreptul de a ţine stupi** liberi în păduri, însă fără pagubă pentru cineva.

Cneazul şi coloniştii din acel sat, pentru a grăbi realizarea locaţiunii, vor avea **douăzeci şi patru ani de**

[67] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, Diploma din 22 septembrie 1326, nota de subsol, p. 7

imunitate, socotiţi din ziua de astăzi. Iar acei ce se vor aşeza pe câmpuri deja puse în cultură, **doisprezece ani**…

Cneazul şi succesorii săi, **pentru a fi scutiţi de serviciul militar, ne cedează nouă a treia parte din toate dările**, care a treia parte altfel li s-ar fi cuvenit lor; de asemenea, în fiecare an, ne vor da **câte un galben unguresc** pentru bucătăria noastră…

Cneazul şi succesorii săi vor ave **puterea de a vinde, de a schimba şi de a înstrăina beneficiul lor**, obligând însă de mai înainte consimţământul nostru. Însuşi cneazul susnumit şi succesorii săi vor fi datori a asculta şi a executa toate poruncile noastre şi ale locotenenţilor şi argaţilor noştri, iar mai cu seamă de a păzi pădurile, ca să nu fie distruse, de a căuta şi a apăra cu stăruinţă hotarele contra uzurpării megieşilor lor, şi orice alte obligaţiuni de această natură, precum şi de a lua măsuri anuale pentru îndreptarea tuturor prisăcilor şi a pescăriilor noastre”[68].

Pe unele moşii ale satului întemeiat de el, cneazul, împuternicit să-şi facă moară, „**însă fără postăvărie**”, primea şi dreptul „de **a stabili în acele sate grădinari, meşteri, cârciumi şi pescării**, fără nici o restricţiune de număr, întrucât însă nu va fi cu daună pentru noi sau pentru coloniştii noştri de acolo. De asemenea zisul kinez şi succesorii săi vor putea ţine în libertate **stupi cu miere** în pădurile din apropierea numitelor sate, dar nu mai departe”[69].

---

[68] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, pp. 39-41
[69] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, pp. 53, 54

Coloniştii, pentru că „în rândul națiunilor străine, valahii se bucurau de o anumită autonomie, care era diferită în funcție de țări și regiuni, fiind denumită dreptul valah (*jus valachicum*)”[70], cu excepţia deceniilor de scutire, aveau mai ales obligaţii. Astfel, „Fiecare colonist va poseda câte **trei pătrimi de lan**, pentru care ne va plăti dările ce se obişnuiesc în toate celelalte sate române („aliarum villarum valachicarum”), precum şi darea de război şi orice altă după legea şi obiceiul celorlalte sate de acolo.

Coloniştii vor fi datori a oferi cneazului, de două ori pe an, darul său ***colinda*** („kolędka”), şi anume la Crăciun: găini şi turte, iar la Paşti: ouă şi turte, şi afară de aceasta **vor lucra pentru cneaz** şi pentru succesorii săi, în fiecare an, câte **o zi la arătură, una la seceriş şi una la fâneţe**…

De aici, înainte, noi **sustragem pe coloniştii din acel sat de la orice legi polone, germane sau rutene**, lăsându-i să se bucure **numai de dreptul românilor** („*jure valachorum*”), fără nici un apel dinaintea cuiva, decât numai dacă vor fi chemaţi dinaintea noastră şi dinaintea locotenentului nostru, sau dinaintea tribunalului nostru general”[71].

---

[70] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 1
[71] Ibidem

Se întâmpla, uneori, ca întemeierea de sat să o cacă câte un „popă de rit rutean”[72], care, pe lângă drepturile nobiliare de cneaz, mai beneficia şi de cele cuvenite cultului, în fiecare diplomă precizându-se că „**pentru reşedinţa popii**, noi acordăm **o jumătate de lan**, pentru care preotul şi succesorii săi ne vor datora toate dările şi serviciile, câte privesc pe ceilalţi popi din aceiaşi craină a noastră”[73].

Principalul tezaurizator polon de mărturii valahe a fost contele Aleksandru Stadnickiego[74], care îşi publica studiul în 1842, fiind tradus şi publicat în română – după cum aveam să descopăr, lucrând – în 1868, de către B. P. Hasdeu[75], care a folosit ortografia greoaie a latinismului acelor vremuri, ignorând cu bună ştiinţă titulatura *knez* în favoarea celei maghiare, cu vocală între consoane, *kenez,* varianta românească pentru *cneaz*, fiind preluată de la transilvăneni cu titulatura de *chinez*.

Fără îndoială, *jus Valachicum*, în ansablul de „*cutume, datini şi tradiţii juridice,* cu riturile juridice corespunzătoare”, aplicat „în enclavele româneşti din statele vecine”[76], dar şi în ţările române – în bună parte, este mai

---

[72] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, pp. 53, 54
[73] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, pp. 39-41
[74] Aleksandru conte Stadnickiego: *Despre ţara aşa-numită Valahia* (Wołoskich), *pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842
[75] *Codicele Diplomatic al coloniilor din Galiţia, ca apendice la disertaţiunea contelui Alexandu Stadnicki*, în Archiva istorică a României, nr. 4, în *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868
[76] Vulcănescu, Romulus, *Mitologie românească*, Bucureşti 1970, p. 282

curând pragmatic şi cu obiective la fel de bine chibzuite în realizarea unor scopuri care ţin de deplinătatea unor anumite vremuri şi, deci, de perspectivele şi de reflexiile acelor vremuri. Ansamblul de eresuri locale, care întovărăşesc *legile valahe*, aici sau aiurea, sugestionează o mistică, uşor diferită de la o regiune la alta. Dar mai presus de mistică, aidoma miticului şi misticului început al *Legii* – dăruită de Mama Glie, care este, desigur, şi Fecioara Înţeleaptă a aceleiaşi străvechi mitologii, drept minunată frescă a minţii creatoare, care va susţine pe vecie că „De acolo, de sub copacul sfânt, / Au venit fecioarele tari în înţelepciune / Şi au făcut legile pentru fiii oamenilor / Şi au stabilit cursul sorţii lor”[77].

[77] Peterson, Charles S., *The Poetic Edda* (*Corpus Poeticum Boreale*), Cicago, 1923, p. 9

A N E X E:

Aleksandru conte Stadnickiego

Despre ţara aşa-numită Valahia (Wołoskich), *pe pantele Carpaţilor de Nord,* Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich, Tom I, Lwowie 1842

„Informaţiile noastre despre așezările valahe (Wołoskich) din Polonia sunt foarte puţine și inexacte. Faptul că astfel de așezări au existat și că ar fi trebuit să existe în număr mare – este adevărat că nu ne putem îndoi de acele conscripții universale, din 1552, până în 1629, pentru că, pentru toate satele valahilor, ar fi trebuit sacrificată o coloană separată, iar coloniștii lor trebuiau să fie impozitați separat[78].

[78] Conscriptul universal („Uniwersał poborowy") din 1552, primul detaliat pe care îl avem, nu menţionează nimic despre întregul așezământ valah, ci vorbește doar despre coloniști individuali – pe care îi nominalizează la impozitul țărănesc general de doi cenți. ,, Item valachi agros colentes, vel in agris, ąnae dicuntur, sedentes per duos grossos solvent "(,, De asemenea, valahii care cultivă câmpurile sau în câmpurile care se numesc zvorişti plătesc pentru şedere doi groşi" Vol, II. Pag. 602). „Satele valahe, ca şi anul anterior, rămân să plătească, indiferent de sate, pe roluri, dacă le au, sau din conac, 20 de groşi, iar cei care nu au rol, pentru 100 de oi, 10 groşi" (Vol. II, pag. 664). Că din cuvintele „indiferent de sate" nimeni nu ar deduce că impozitul coloniștilor valahi, rolul sau conacul, era egal cu impozitul țărănesc obișnuit, aș vrea să explic aici că impozitul țăranului era determinat de acest 10 % groaznic, deci doar jumătate din acesta a fost.

Esența acestui articol a trecut, fără nici o schimbare, în toate conscripţiile de mai târziu, inclusiv până în 1577. Numai conscriptul universal din 1578 stabileşte impozitul țărănesc obișnuit și impozitul satelor valahe, după numărul locuitorilor veniţi, fără a lua în calcul nici rolurile, nici oile, ci numai vitele cu care au venit. Acesta recensământ conține următorul paragraf:
„Satele valahe („Wsi Woloskie") să plătească un rol ca în alte sate, dacă le au, sau din conac cu 30 de groşi, iar cei care nu au rol de la vite, de la o sută de oi, douăzeci de bănuți, și de la zece vaci, douăzeci de bănuți" (Vol. II. Pag. 980). Că s-a stabilit taxa obișnuită coloniștilor, în anul acesta, de 15 groşi, așa și după acest recensământ, rolul pentru coloniști voluntari sau de curte, având de două ori mai mult decât toți ceilalți țărani regali, cler și domni seculari, și o treime mai mult decât coloniștii doar cu oi sau cu vite, pe care deținătorii le plăteau.
Această relație, până în 1629, nu s-a mai schimbat. Deși impozitul satelor valahe era în scădere, acesta a crescut la fel de mult ca și al țăranilor, conscripția a fost redusă sau crescută; dar întotdeauna costul coloniștilor valahi, rolul sau curtea, cu dublă conscripție, a depăşit cu o treime mai mult impozitul coloniștilor cu oi sau cu vite. Coloniștii voluntari plăteau cel mai puțin în 1591 și 1592, pentru roluri sau conac, câte 15 groşi, pentru o sută de oi sau 10 vaci, 10 groşi, cel mai mult în 1620, pentru roluri sau conac, 8 zloți, și pentru 100 de oi sau 10 vaci, 5 zloți per cap.
Până în 1613, impozitul coloniștilor valahi („Wolosz") din roluri s-au dublat, inclusiv pentru nobili. Așa că acești coloniști din roluri și curtenii au plătit la fel de mult, după cum menţionează o relatare despre bătăliile cu germanii. În 1613, taxele militare, solty și kaiastwa, au fost percepute cu 10 zloți peste anii anteriori, iar impozitul coloniștilor valahi, cu excepţia a câtorva boieri și echivalați, a crescut zlot pe zlot. Impozitul militar din 1616, deși fusese mărit în 1613, a fost mărit şi în 1619, iar în 1619, militarii, soldații și prinții au fost și ei impozitaţi mult mai mult decât în roluri pentru curteni şi valahii din sate, care plăteau şi taxa de conac, și „cizmele" pentru sat.

După 1629, când a fost introdus impozitul, în conscripția universală, nu se mai precizau titluri de impozit, pentru că fiecare pământ era

Dar acolo unde se aflau aceste sate, erau multe, cum se numeau și în ce condiții erau amplasate, nici un document şi nici un autor vechi nu ne arată. Chiar și Tadeusz Czacki, care a examinat fiecare parte a istoriei noastre şi fiecare ramură a legislației, considera că mărturiile au fost insuficiente și, după cum vedem mai târziu, au rămas chiar și mărturii eronate pentru așezările valahilor.

Informaţiile sunt limitate, deoarece aceste mărturii se bazează pe următoarele texte:

„Vedem în privilegiul lui Wladyslaw, ducele de Opole (care s-a folosit în principatul rutean, și în Polonia, de regele Ludwik, într-o legislaţie nepermanentă), din 1378, că Aleksander Woloch, servitorul său, a primit permisiunea pentru a se aşeza în satul care avea să fie condus, prin lege, de urmașii săi.

---

dator cu câte un impozit, indiferent de cum avea să fie împărțit între contribuabili. Dar pentru că conscripţiile au devenit regulă, din anul 1632 și 1635, la început valahii declară „că pământurile pentru care vor plăti impozite (dar nu și fumărit), se pot aplica doar coloniştilor de după 1629”, pentru pământurile din sudul Poloniei, unde se află cea mai mare parte a satelor din valahe („Woloskie”). Cum suma pretinsă ca taxă era obligatorie, putem presupune că, până în 1638, impozitul coloniștilor noi era, pe baza cotei stabilite pentru ei în 1629, de 10 zloți pe fermă sau conac, și 20 brut pentru o sută de oi sau 10 vaci. Din 1638, nu se poate spune că satele valahe au un impozit separat și nici în ce cuantum de plată erau cuprinşi, pentru că, din acel an, cea mai mare parte a voievodatelor şi a ţinuturilor au împărțit ele impozite pe pământuri.

În privilegiul din 1420, Ziemowita, satului ducelui de Mazovia, și Belzia, satul lui Lubicz, i s-a acordat permisiunea de a le conduce unui valah. Nu numai în voievodatul Ruteniei și în Belzek această împuternicire era familiară, dar găsim, în diploma de coroană, privilegiul de a acorda acest drept, în 1545, pentru satul Bieckie, din voievodatul Cracovia. Reglementările economice din Samborszczyzna, din 1568, provincie condusă de Stanisław Zamojski, ne oferă o imagine mai puțin exactă a ceea ce a însemnat această lege a valahă. Așezările valahilor („Wolochów”) care vin din propria lor țară, în speranța securității și a libertății, au stabilit că:

1). Amenzile sau pedepsele pecuniare aparțineau trezoreriei guvernante, dar şi instanței și contribuțiilor la nevoi publice.

2). Judecățile dintre coloniști au fost ținute de bătrâni, aleși din așezare, care, conform dreptului lor, trebuiau să se judece conform pravilelor vechi.

3). Erau permise consultările actelor despre fermă sau obligaţii.

4). Îndatoririle de muncă s-au schimbat în zece dări: vite, cereale, grădinărit”.

În timp ce lucram la istoria voievodatelor din Galiția, am fost repede convins că cel mai mare număr de așezări valahe din această parte a ţinuturilor Sanok și Przemyśl, care formează acum regiunea Sanok, trebuie să se fi aflat; iar privilegiul acordat mie de a publica în jur-

nalul științific al Bibliotecii Ossolinski mi-a confirmat această convingere, deoarece se referă atât la îndatoririle coloniștilor, cât și la datoria autorităților locale față de obiceiurile din satele valahe, care trebuiau păstrate[79].

Așa că a fost primul meu efort să cer găsirea și punerea la dispoziţie a tuturor privilegiilor originale ale satelor regale din districtul Sanok, din evidențele orașelor Sanok și Przemyśł, care, împreună cu dosarele tuturor celorlalte orașe și ţinuturi din Galiția, au fost adunate într-o arhivă separată, din ordinul guvernământului austriac din Lviv. Dar în ciuda celor mai atente căutări prin arhive, timp de câteva luni, am găsit doar câteva privilegii ale satelor româneşti (wołoskich)”[80].

„Cel mai important dintre aceste documente este un privilegiu de amplasare pentru unsprezece sate valahe în raionul Sanok. Acestea sunt satele Zwiniacz sau Swiniacz, Rowień na Okolisz (probabil Równia), Boberka, Tarnowa de sus și de jos, Dwernik, Polana, Poławy, Ustrzyki, Korosno, Korościeńska Wola. Atașez şi privilegiile satelor Boguszy și Bielczarowy, pe care le-am rescris după original, privilegiul satului Dołżycy, care se află în

---

[79] „Ad locandam et erigendam villam juris Valachici more aliarum villarum Valachicarum.....Omnesque datias dare, quae villae aliae regales antiquitas solver consveverant” – Să închirieze ridicarea unui sat valah respectându-se dreptul după obiceiul celorlalte sate valahe... Și să dea ei toate taxele pe care alte sate regale le plătiseră în vremuri străvechi.

[80] Aleksandru conte Stadnickiego: *Despre ţara aşa-numită Valahia* (Wołoskich), *pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842, pp. 3-8

evidențele orașului, și privilegiul Nanowy, care, deși revistele Bibliotecii le-au folosit, cu ceva timp în urmă, pentru comparare cu alte privilegii, dar e necesar să le avem în faţa ochilor. Avem deci privilegiile a șaisprezece sate valahe. Piotr Kmita, starostele din Przemyśl a înfiinţat primele șapte în moșiile sale, iar restul erau sate regale, şi, cu excepţia satelor Bogusze şi Bielczarow, toate sunt în ţinutul Sanok. Aceste sate erau sate valahe („woloskiemi"), așa că se aflã sub prevederii dreptului valah; stăpâneau după legile şi obiceiurile valahe; beneficiau de aproape toate privilegiile acordate, cu trimitere expresă la dreptul valah sau cel puțin cu o mențiune despre acesta. De aceea, se folosesc formulele: „Quarum villarum Cmethones fieri debent et locabuntur in jurę Valachico… Quiquidem scultetus locabit dictam villam in cruda radice in jus Valachicum… Eximimus etiam dictae villae Cmethones ab omnibus juribus Ruthenicis, Polonicalibus et Teutonicalibus ac quibus aliis: solum in illos jure Valachico conserrabimus" – „Satul Chmethones să fie beneficieze și să fie pus sub legea valahă... Căci proprietarul va pune pe o rădăcină brută numitul sat, sub legea valahă... De asemenea, de legile rutene, poloneze și teutone şi de orice altele îl scutim pe numitul sat Chmethones, punându-l doar sub dreptul valah.

Numai în privilegiile satelor Berehy și Korościeńska Wola nu găsim nici o formulă similară, nici măcar o mențiune despre legea vlahă. Totuși, numărăm aceste sate și printre satele valahe, din următoarele motive: Privilegiul satului Berehy, aparţinând prinților locali, numele liderilor și al satului sunt nume specifice satelor valahe, iar stăpânul este de acord cu condițiile de amplasare

(esențiale parte din legea valahă), identice cu privilegiile altor sate valahe, iar privilegiul se referă chiar şi la obligațiile conducătorului și țăranilor satului de a avea relaţii numai cu satele învecinate.

La rândul lor, alte documente voievodale referitoare la acest sat dovedesc că satul Berehy, înc 1545, a fost schimbat, de către cumpărătorul Ivan Kunaszewicz, cu satul valah Łodynaie; schimbul nu s-ar fi făcut, dacă satul Berehy nu ar fi condus legea valahă și dacă nu s-ar fi bucurat de privilegiile acordate satelor româneşti"[81].

„În afară de cele șaisprezece sate enumerate, pe care cu siguranță le putem considera sate valahe, mai trebuie să numărăm următoarele la numărul acestor sate:

17). Lodyuna, care apare în documente sub nr. V. și VI, era atașat privilegiului satului Berehy, şi satelor româneşti drept „Villam Valachicam".

18). Satul Stebnik, stăpânit de prințul Demian Stebnicki, proprietar al tuturor satelor valahe din ținutul Strwiazka (vezi documentul nr. XV şi documentele satului Ustrzyki, tot la nr. XV, precum şi ale satelor Kosznie, Ustrzykach, Berehach, Stebnik și Terle, care au fost formulate ca şi documentele primelor trei privilegii, dar nu putem reproduce privilegiul acestui sat, pentru că

[81] Aleksandru conte Stadnickiego: *Despre ţara aşa-numită Valahia (Wołoskich), pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842, pp. 11, 12

lipsește prima jumătate a manuscrisului mai sus menționat.

19). Jasień, satul situat între Berechy, Ustrzyki și Stebnik, a cărui conducere era în mâinile numitei familii Ustrzycki, a starostelui Ustrzycki.

20). Skorodne, 21). Rosochate, 22). Lutowiska, 23). Krywka, 24). Lubochów, 25). Rossolin, 26). Sferednje małe, 27). Tworylne, 28). Krywe, 29). Hulskie, 30). Zatwardnica, 31). Jaworzec, 32). Smerek, 33). Wetlina, 34). Chmiel, 35). Procisne, 36). Żurawin, 37). Stuposion, 38). Ustrzyki górne, 39). Dydowe, 40). Łokot (cot), 41). Szandrowiec, 42). Bukowiec, 43). Beniowa (Bieniowa), 44). Sokolika din Wola, 45). Szańskie (Siańskie), 46). Tyrawa Wołoska, 47). Królic (Iepure) Wołoska, care fac parte din satele Kmitowski, moșie întocmită în 1580 numai cu sate româneşti (Vezi periodicele Bibliotecii Ossoliński din 1847, cartea VII, pag. 37)"[82].

„Nu există nici o îndoială că coloniștii originari din satele valahe sau cel puțin țăranii erau români („Wołochami"). Știm că şi părerea contrară va găsi mulți adepţi, care susţin că: așezările satelor valahe erau în mare parte compuse din băștinași, iar din acest motiv erau guvernate numai de legea valahă, aceea de sub jurisdicția starostelui, care era preponderent valah și, prin

[82] Aleksandru conte Stadnickiego: *Despre ţara aşa-numită Valahia (Wołoskich), pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842, p. 14

urmare, numai el putea conduce obştea după legile și obiceiurile sale.

Mai știm că în sprijinul acestei afirmaţii se pronunţă cuvintele privilegiului polonez „jure Valachico exstirpandi, erigendi, fundandi hominibusque et Cmethonibus tam Połonia quam Ruthenis locandi... Fundamus etiam in fundo ejusdem villae pro Poponatu Rulhenico iunum. Laneum” („dreptul valahul pentru ridicarea şi întemeierea aşezărilor și stabilirea oamenilor atât în Polonia, cât și în Rutenia... Am găsit o formulare similară celui de-al doilea pentru Ustrzycki... „item Synagogam Ruthenicam in eadem villa habere poterunt” („vor putea avea biserică ruteană în acel sat”). Nici măcar nu negăm că această traducere este foarte curajoasă și că această remarcă vorbește despre faptul că, în acele vremuri, în noile aşezăminte ale satelor, nu era pus conducătorul sau cneazul satului pentru condiția coloniștilor, ci pentru condiția de conducător al satului, care și-a ales coloniști.

În sfârșit, am putea preciza că coloniștii polonezi și ruteni nu puteau fi judecaţi conform legilor valahe, pentru că nu le cunoșteau și, prin urmare, nu puteau să le urmeze. Dar privilegiile ne oferă dovezi și mai puternice”[83].

*

[83] Aleksandru conte Stadnickiego: *Despre ţara aşa-numită Valahia (Wołoskich), pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich,* Tom I, Lwowie 1842, p. 147

1444: Vladislav, regele Poloniei, Ungariei, Dalmaţiei etc., din dorinţa de a preface „în roditoare locuri sterpe şi nelocuite", „luând în consideraţiune necontenitele servicii şi multiplele merite de perfectă şi nedezminţită fidelitate ale credinciosului nostru Iancu Românul (Janko Walachus) de Turca (Thurca), în trecut, pe care le va spori şi mai mult în viitor", îi dăruieşte acestuia şi urmaşilor săi „pustietatea numită Ternowepole, pe apa San, în districtul Samboria", care sat, când îl va întemeia, se va numi Ternowa, el beneficiind de toate drepturile unui cneaz[84].

*

1469: Iancu Românul vinde satul Ternewopole lui Iaţco şi Melci de Strone pentru 100 florini ungureşti „de aur curat"[85].

*

1494: Nobilul Simion Turecji vinde părţile sale eraditare din satele Turka, Jawora şi Jasienniţa filiaştrilor săi Bogdan, Iaţcu, Ivaşco, Fedco, Roman şi Dimitrie, fiilor lui Fedcu şi ai lui Vaşcu[86].

*

[84] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, pp. 48, 49
[85] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, p. 50
[86] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, p. 51

1537: Petru Kmita, „comite de Wisnice, palatin şi căpitan general de Cracovia, mareşalul suprem al regatului Poloniei”, vinde „chinezatul din satele noastre Ternova de jos şi Ternova de sus, aflătoare în provincia şi în districtul de Sanoca nobilului Vasco Ilnicki, preot de rit rutean, drept o sută de libre”, stabilind privilegiile şi îndatoririle de cneaz şi de popă, precum şi pe cele ale coloniştilor: „coloniştii sunt popriţi de a tăia pădurile utile şi arborii fructiferi, ce se întind până la semnele de hotar ale Samboriei şi care vor servi pentru uzufructul ziselor sate, având dreptul de a tăia acolo numai pădurile cele neutile.

Coloniştii vor poseda fiecare pământ de câte trei pătrimi de arie. Cei aşezaţi pe locuri necultivate se vor bucura de imunitate în curs de douăzeci de ani, după expirarea cărora vor fi supuşi către noi şi către succesorii noştri la **toate censurile băneşti şi la toate dările de porci, de miel** şi de altele, întocmai precum se obişnuieşte din vechime în celelalte sate din craina noastră, plătind şi dând, in termenii stabiliţi, fără nici o scuteală. iar ca răsplată pentru grija colonizării, noi dăm şi acordăm lui, însuşi kinezului, şi succesorilor săi, pentru şederea lor, două arii în Tenrova de jos şi tot pe atâta în Ternova de sus, iar precum şi prisosurile teritoriale, numite altfel *obszary* (zone – n. n.), pe unde nu se pot stabili coloniştii. De asemenea, pentru biserică, o jumătate de arie în Ternova de jos şi tot atâta în Ternova de sus, iar confirmarea preoţilor va depinde absolut de la noi şi de la succesorii noştri, care preoţi vor fi supuşi tocmai la aceleaşi dări ca şi ceilalţi preoţi din craina noastră.

Mai dăm şi mai permitem numitului kinez şi legitimilor săi succesori de a avea o **moară liberă** în satul Ternowa de jos, şi o altă în Ternowa de sus, **însă fără postăvărie**, precum şi de **a stabili în acele sate grădinari, meşteri, cârciumi şi pescării**, fără nici o restricţiune de număr, întrucât însă nu va fi cu daună pentru noi sau pentru coloniştii noştri de acolo. De asemenea zisul kinez şi succesorii săi vor putea ţine în libertate **stupi cu miere** în pădurile din apropierea numitelor sate, dar nu mai departe.

Coloniştii vor fi datori a oferi kinezului lor aşa numita *colindă* (koliądka), de două ori pe an, o dată la Crăciun şi o dată la Paşte, precum şi de ai lucra câte trei zile pe an, după cum şi le va alege el însuşi, afară de toate celelalte dări şi servicii, la care sunt supuşi în privinţa kinezilor toţi coloniştii din craina noastră de Olszanica. Mai pe scurt, zisul chinez şi succesorii săi vor ţine, vor avea şi vor poseda kinezatul cu aceleaşi drepturi cu care ceilalţi kinezi din craina noastră posedă şi ţin kinezaturile (kniaziones) lor, putând a-l schimba, a-l înstrăina şi a face tot ce-i va părea mai de cuviinţă lui sau succesorilor săi, dobândind însă o prealabilă încuviinţare de la noi sau de la succesorii noştri”[87].

*

1541: Petru Kmita, comitele de Wisniţa, vinde „lui Timco, fiul lui Simaşco, chinezul de Seredniţa, **şi legitimilor lui succesori**”, „un loc de pe apa Lodenka… care loc decidem acum ca să se numească Zviniacz de

[87] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, pp. 53, 54

jos, după numele apei ce se varsă în Lodenka, cu condiţia ca zisul, Timco, **să fie dator a funda** pe acel loc ţărmurean o **colonie de români** („*villam locare in jure valacorum*”).

„Pentru atare colonizare noi acordăm zisului Timco şi succesorilor săi **două lanuri pentru dânsul**, de dincoace şi de dincolo de pământurile pe care se pot stabili coloniştii, fără prejudiciul acestora şi al pădurilor; îi mai acordăm încă, în acelaşi sat, **o moară liberă**, în care vor fi datori a măcina coloniştii; îi mai acordăm **dreptul de a face iazuri** pentru uzul său, dar fără dauna coloniştilor şi a pădurilor; îi mai dăm de asemenea **dreptul de a ţine stupi** liberi în păduri, însă fără pagubă pentru cineva.

Cneazul şi coloniştii din acel sat, pentru a grăbi realizarea locaţiunii, vor avea **douăzeci şi patru ani de imunitate**, socotiţi din ziua de astăzi. Iar acei ce se vor aşeza pe câmpuri deja puse în cultură, **doisprezece ani**. Fiecare colonist va poseda câte **trei pătrimi de lan**, pentru care ne va plăti dările ce se obişnuiesc în toate celelalte sate române („aliarum villarum valachicarum”), precum şi darea de război şi orice altă după legea şi obiceiul celorlalte sate de acolo.

Coloniştii vor fi datori a oferi cneazului, de două ori pe an, darul său ***colinda*** („kolędka”), şi anume la Crăciun: găini şi turte, iar la Paşti: ouă şi turte, şi afară de aceasta **vor lucra pentru cneaz** şi pentru succesorii săi, în fiecare an, câte **o zi la arătură, una la seceriş şi una la fâneţe**.

Cneazul şi succesorii săi, **pentru a fi scutiţi de serviciul militar, ne cedează nouă a treia parte din toate dările**, care a treia parte altfel li s-ar fi cuvenit lor; de asemenea, în fiecare an, ne vor da **câte un galben unguresc** pentru bucătăria noastră. De aici, înainte, noi **sustragem pe coloniştii din acel sat de la orice legi polone, germane sau rutene**, lăsându-i să se bucure **numai de dreptul românilor** („*jure valachorum*"), fără nici un apel dinaintea cuiva, decât numai dacă vor fi chemaţi dinaintea noastră şi dinaintea locotenentului nostru, sau dinaintea tribunalului nostru general.

Cneazul şi succesorii săi vor ave **puterea de a vinde, de a schimba şi de a înstrăina beneficiul lor**, obligând însă de mai înainte consimţământul nostru. Însuşi cneazul susnumit şi succesorii săi vor fi datori a asculta şi a executa toate poruncile noastre şi ale locotenenţilor şi argaţilor noştri, iar mai cu seamă de a păzi pădurile, ca să nu fie distruse, de a căuta şi a apăra cu stăruinţă hotarele contra uzurpării megieşilor lor, şi orice alte obligaţiuni de această natură, precum şi de a lua măsuri anuale pentru îndreptarea tuturor prisăcilor şi a pescăriilor noastre.

În fine, **pentru reşedinţa popii**, noi acordăm **o jumătate de lan**, pentru care preotul şi succesorii săi ne vor datora toate dările şi serviciile, câte privesc pe ceilalţi popi din aceiaşi craină a noastră de Sobien. Drept mărturie s-a aninat sigiliul nostru către această scrisoare"[88].

---

[88] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, pp. 39-41

*

1541: Acelaşi Petru Kmita vinde „şoltuzatul („kniazioni”) său chinezatul („kniaztwo”) pe apa Strwiažyk, pentru suma de florini în numărătoare, lui Hriţvo, cneazul de Lobozex”, acordându-i, „în răsplata fundării acelui sat, menţionatului şoltuz şi posterităţii sale două arii libere pentru şederea sa, precum şi toate marginile câmpurilor, numite *obszary* (zone), pe unde nu se pot aşeza ţăranii, fără ca prin aceasta să aducă vreo daună acestora sau pădurilor noastre, îi mai dăm voie ca să-şi ţină o moară liberă în acel sat, în care moară vor fi datori a măcina ţăranii acelui sat. Îi mai concedem, de asemenea, o seamă de prisăci libere în pădurea noastră.

Ca îndemn la grabnică fundare a satului acordăm acelui cneaz şi locuitorilor din acel sat douăzeci şi patru de ani de imunitate, socotiţi de la data acestei scrisori. Iar acelora ce se vor aşeza pe câmpurile deja puse în cultură, numai doisprezece ani de imunitate, dacă nu cumva se va simţi mai târziu trebuinţa de un termen mai prelungit.

Fiecare ţăran din acel sat va poseda trei pătrimi de lan, o măsură egală pentru toţi, pentru care pământ ne va presta, actualmente tot felul de censuri şi de dări, după obiceiul celorlalte sate române („aliarum villarum Valachicarum”), precum şi darea de război sau altele, câte sunt impuse prin lege şi prin uz celorlalte sate ale noastre.

Fiecare locuitor al acelui sat va fi dator, de două ori pe an a oferi cneazului daruri, numite colindă, şi anume la Crăciun, găini şi turte. Iar la Paşti, ouă şi turte.

Afară de acestea, fiecare va lucra pentru cnezi câte trei zile pe an, una la arătură, una la fâneţe şi una la seceriş.

Cneazul şi succesorii săi vor fi liberi de serviciul militarii, fiindcă pentru obţinerea acestei imunităţi ne-au cedat nouă toate treimile din orice dare, şi ne vor mai da, anual, nouă şi succesorilor noştri câte un galben unguresc pentru bucătăria noastră.

Ţăranii acelui sat sunt emancipaţi de toate legile rutene, polone sau germane, bucurându-se numai de dreptul românilor Jurisdicţiunea asupra ţăranilor, în orice procese, va aparţine exclusiv cneazului, precum şi cneazul va fi justiţiabil numai dinaintea noastră sau a locotenenţilor noştri în tribunalul nostru general.

Cneazul şi succesorii săi vor putea vinde, schimba sau înstrăina zisul cneaz, însă cu o prealabilă învoire din parte-ne. Cneazul şi posteritatea sa ne vor datora nouă şi posterităţii noastre o absolută ascultare la toate poruncile noastre şi ale locotenenţilor noştri, iar mai cu seamă a priveghea să nu se distrugă pădurile, precum şi pădricile ce umbresc ambele laturi ale apei Strwiązyk, a împiedica cu stăruinţă împresurarea hotarelor de către vecini, şi toate câte se cuvin unui supus bun şi credincios, iar între altele a păstra şi a repara anual toate prisăcile şi iazurile.

Mai concedem, de asemenea, pentru reşedinţa popii, o jumătate de lan în acel sat, drepţii care el şi succesorii săi vor fi datori a ne presta toate dările şi serviciile după obiceiul celorlalţi preoţi din craina noastră de Sobien. Pentru mărturia lucrului s-a aninat sigiliul nostru

către această scrisoare. S-a dat în cetatea Premislia, a doua feerie proxima înainte de ziua Naşterii Virginei Maria, anul Domnului 1541, fiind faţă nobilii Andrei Rawszycki, Nicolai Mlodecki, vice-căpitanul nostru de Premislia, Martin Kroniecki, Albert Bogucki şi mai mulţi alţi demni de credinţă”[89].

*

1764: „Reviziunea fiscală a tuturor proprietăţilor regale, atât în oraşe, cât şi în comune, aflătoare în districtul Sanoka, votată în Adunarea „Convocatiensis”m în anul 1764, sub preşedinţia generalului Adam Czartoryski. / Aceste comune, numite obişnuit „sate române” („*od popów Woloskich Kniaźiami*”), sunt ceea ce se zicea dintâi *chinezaturi* („*Woloskiemi zwane*”), după numele de *chinezi* ce se da popilor româneşti, care, atunci când districtul de Sanoka se compunea, în cea mai mare parte din nişte păduri pustii şi sălbatice, la marginea cea carpatină a Ungariei, veneau aci, dobândeau privilegie de la starostii de Sanoka, cu învoirea regilor poloni, tăiau pădurile, curăţau pământul şi, stabilindu-se astfel pe un loc deja cultivat, fundau *chinezaturi privilegiate* („tychže kniaźiów”), împărţite în lanuri, pe care **le moşteneau** apoi, fără întrerupere, succesorii acelor cnezi, **în curs de secole**, dar neamurile lor s-au stinsa deja de mult şi astăzi nu mai este acolo nici un român, ci numai nişte munteni curaţi poloni, care şi-au reînnoit privilegiile regale şi, înmulţindu-se, stăpânesc acum, câte zece şi mai mulţi, un singur chinezat.

---

[89] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868, pp. 42-44

Numele satelor de această natură:

1). Comuna sau chinezatul din satul Lubkowo, având unii privilegili dela Ştefan Batori, din 1619 (?), 10 Decembre, în Varşovia, întărit apoi de către Augnst III, în 1746, pentru Ivan şi Ioan de Lubkowo; 2). Mikow. 3). Iawornik. 4). Horb. 5). Wola Miechowa, târguşor în starostiatul de Krosno. 6). Mianow. 7). Szczerbanow. 8). Baliţa. 9). Duszatyn sau Piekarka. 10). Solinka, având un privilegiu de la Ştefanu Batori, dar foarte deteriorat.

Comunele din starostiatul de Krosno şi din ţinutul de Biec, ale căror proprietari sunt numai nobili:

1). Satul Turzańskie. 2). Komańcza. 3**).** Dolžyca. 4). Smolnik. 5). Polawa. 6). Darow. 7). Pământurile de Urbanow şi de Ziedorow. 8). Surowiţa. 9). Comuna de Moszczaniţa, la fruntaria ungară. 10). Moszczaniţa.

O explicaţiune despre popii din munţi:

Popii din munţi, deşi erau cuprinşi în planul reviziunii, totuşi în realitate aproape toţi fiind scutiţi pentru totdeauna de toate dările. prin privilegiile sau aprobarea Majestăţii Sale regelui August III, sau fiindcă pământurile lor cele ţărăneşti le cedară comunei pentru fundarea şi înzestrarea bisericii, de aceea au reuşit a se sustrage de la reviziunea noastră.

O explicaţiune despre şoltuzi:

Mai multe şoltuzaturi (cnezate – n. n.) şi mai mulţi şoltuzi se află în starostiatul de Sanoka, în acel de Krosno, în ţinutul de Beţ şi pe aiurea, dar prin mai multe voturi dietale, iar mai cu deosebire prin acel din 1677, sunt cu totul scutiţi de dări, atât în districtul de Premislia, precum şi în acel de Sanok, numai pentru ca să apere ţara contra hoţiilor, atât de ordinare la hotarul unguresc, fără a mai vorbi că adeseori chiar proprii ţărani se revoltă, atacă pe stăpâni, îi ucid sau îi despoaie. De aceea, şoltuzaturile erau scutite de darea trimestrială pentru lanurile lor, plătind numai o sumă oarecare de fiecare lan, după dispoziţiuni ad-hoc, pentru aprodul administraţiunii.

Decretul de Radom, din feeria ţării post Festa solennia sacrae Pentecostae 1730. în conformitate cu voturile dietale, scuteşte pe aceşti şoltuzi de orice dări.

Mihai Humniski de Humnisko, comisarul revizional. Anton Jordan Walewski. casier de Sanoka.

Această reviziune mai menţionează încă Krosno, oraşul asemenea lui Jaroslaw prin poziţiunea sa, în vechime foarte celebru, numit cu tot dreptul Cracovia cea mică, şi unde era bulevardul contra hoţiilor ungureşti.

Moczarne, sat subcarpatin, distrus prin haiducimea ungurească, încât a devenit o pădure, după vorba poetului: nec lotus ubi Troja.

Rostoki, un chinezat nimicit de asemenea şi prefăcut în pădure de către hoţii din Ungaria, începe acum a se coloniza din nou prin ţărănime”[90].

[90] *Arhiva istorică*, Bucureşti 1868,, pp. 45, 46

Kadlek, Karelm

Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských. S úvodem podávajícím pehled theorií o vzniku rumunského národa (*Valahii si dreptul valah în ţinuturile slave şi maghiare. Cu o introducere care oferă o privire de ansamblu asupra teoriilor despre originea națiunii române*), Praha 1916

„În rândul națiunilor străine, valahii se bucurau de o anumită autonomie, care era diferită în funcție de țări și regiuni, fiind denumită dreptul valah (*jus valachicum*)"[91].

„în Transilvania, în Ungaria și pe pământul rutean, în special pe pământul polono-rusin, *jus valachicum* are un loc asemănător, între drepturile străine ca *jus teutonicum*, dar numai în măsura în care este limitat la sate. La fel ca în ţinuturile cehe, poloneze şi maghiare, unde satele s-au întemeiat sub legea germană şi s-au bucurat, la început, de o autonomie destul de promiţătoare, tot aşa în statul polonez, dar aproape exclusiv pe pământ rutean, şi, de asemenea, în Transilvania şi în Ungaria, satele iniţiale s-au aflate sub dreptul valah"[92].

„Jus Valachiae este menționat de o instanță, întrun litigiu din 1500. Neavând documente, una dintre părți

---

[91] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 1
[92] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 2

(reclamantul) a depus un jurământ „propria in persona". Ceea ce este exprimat, în sursele vest-europene, prin cuvintele „sola manu probare" (a jura fără jurământ), şi care este o cerință a dreptului valah"[93], „quod jus valachicum exigit et postulat, eandem facultatem concedimus et admittimus" („pe care legea valahă o prevede şi o cerem, acordăm şi admitem şi noi")[94].

„Documentele de acest tip includ un privilegiu din 1424 pentru satul valah Ruda din Belzsko. Se spune: „Intra ipsam villam Valachos locandos decrevimus . . ., dantes et concedentes . . . omnibus et singulis ibidem residere volentibus plenům jus Valachorum, prout ceteri Valachi ín terris nostris eodem jure gaudent et utuntur, absolventes ipsos Valachos ibidem ab omnibus juribus ruthenicalibus, ita ut de cetero eodem jure ruthenico non judicentur nec judicare aliquis ipsos jure ruthenico praesumat" („Am decis să-i stabilim pe valahi („Valachos") în interiorul satului... dând și acordând... tuturor celor ce doresc să locuiască acolo depline drepturile valahilor, la fel ca şi ceilalți valahi din ținuturile noastre, care se bucură și se folosesc aceeași lege, absolvindu-i pe valahii de acolo de toate legile rutene, ca să nu fie judecați după legea ruteană şi nici să nu încerce să-i judece după legea ruteană")[95].

---

[93] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 223
[94] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 238
[95] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 338

„Un caz singular, dar foarte interesant, de trecere de la un drept, la altul, este consemnat în cărțile judecătorești din Galicia anului 1473. Nobilul Jan Litwinowski, din Bučače, s-a angajat să-i plătească nobilului Petrovi, din Hnilce, 40 de grivne, iar dacă nu plătește, el a fost de acord ca creditorul să intre în posesia satului Rudníky din Galiția, care sat a fost întemeiat pe lege germană şi pe drept valah, iar debitorul era obligat să „excipere praedictos villanos de jure valachico et theutunico et extradere Petro in jus ruthenicum" („să-i primească pe sătenii mai sus amintiți, din dreptul valah și teuton, și să-l mute pe Petrovi în dreptul rutean"), adică trebuia să convertească ţăranii, din dreptul valah şi german, în dreptul rutean, în acest caz"[96].

În Polonia, „importantă a fost și rezoluția parlamentară din 1538, care a stabilit că **legea poloneză trebuie folosită în cazurile de ucidere și rănire**"[97].

[96] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 375
[97] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 386

Manciulea, Ştefan

Aşezările Româneşti din Transilvania şi Ungaria în secolele XIV-XV, Blaj 1941

„Ca şi Sașii, așa și Săcuii au împrumutat de la Români o seamă de instituţii. Căpitan şi jude la Săcui, ambele corespund, şi sunt aleși. Judecata la Săcui se face în scaun, ca şi la Români, şi aceasta are 12 membrii, afară de judecători. O treime se alege din bătrâni, iar restul din obştea satului, ca şi la Români. În evul mediul întâlnim în Ardeal un mutat de la Români o seamă de instituţii. *Căpitan* şi *jude* la Săcui, ambele corespund, şi sunt aleși. *Judecata la Săcui se face în scaun ca şi la Români*, şi aceasta are 12 membri, afară de judecători. O treime se alege din bătrâni, iar restul din obştea satului, ca şi la Români. În evul mediul întâlnim în Ardeal un „*jus siculicale*“ alături de un „*jus olachicale*“ cea ce ne arată existenţa unei populaţii deosebite de cea ungurească-săcuiască, înainte de întronarea stăpânirii coroanei ungurești peste Ardeal”[98].

„Graţie atribuțiilor judecătoreşti ale cnezilor s-a dezvoltat, în Ungaria medievală, şi un „*jus knezale*“ căruia îi erau supuși Românii din diferitele părţi ale regatului, şi din Transilvania. Cnezii, de pe urma acestor situaţii privilegiate, pe care le dețineau de la coroană, în timp de

[98] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, pp. 27, 28

pace, erau datori, când se ivea primejdia la hotare, să-l ajute pe rege cu armele. Acest serviciu consta că, la mandatul regelui, „cunctis nobilibus illius terrae“ („tuturor nobililor din acel pământ”), cneazul era obligat a-l servi personal, cu lancea, deci călare, şi însoţit de un mic număr de oameni înarmaţi și călări, și ei supuşi cu toții ascultării voievodului ardelean”[99],

„Voievozii și vicevoievozii Transilvaniei şi, mai târziu, comiţii comitatelor și castelanii cetăților regale, au început a întrebuința pe cnezi pentru scopurile lor de colonizare, garantându-le şi mărindu-le veniturile pe care le aveau de la populaţia așezată în noile sate. Astfel le-a fost acordat cnezilor dreptul de **chinezat** „*jus kenezatus*”, „*keneziatus*“, „*jus keneziale*“, fie pe viaţă, fie pentru un timp nedeterminat, cu dreptul de al transmite moștenitorilor lor direcţi”[100].

„Rutenii au împrumutat de la noi acel „*jus valachicum*”, pe care l-au păstrat în uz multă vreme”[101].

„Documentele referitoare la Maramureș şi Bereg, vorbesc despre Românii veacurilor XIV şi XV din aceste părți, și despre cnezii şi voievozii lor, carie judecau populația după acel străvechi *ius valachicum*”[102].

---

[99] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV,* Blaj 1941, p. 47
[100] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV,* Blaj 1941, p. 48
[101] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV,* Blaj 1941, p. 84
[102] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV,* Blaj 1941, p. 89

„Aceste căpetenii de popor, puse în fruntea satelor, care erau aşezate în lungul unei văi, peste o regiune de dealuri ori muntoasă, își avea vechile norme de conducere şi împărțire a dreptăţii, după acel „*ritus olachie, jus valachie, lex districtum volachicalium universorum*“ („legea universală a districtului valah”) etc., moștenit din strămoşi și respectat de regalitatea ungurească până târziu în veacul XVI”[103].

În Haţeg, „Românii se judecau de „*juraţii*“ şi „*cnezii*“ lor, după vechiul „*jus valahicum*“. Aşa se amintește, la 1371, „oficiales... magistri Stephani finalem legem facere de regni consuetudine parati finissent: et prout tamen universi knezii et olachi de quator sedibus districtibus, castri Deva ispus iudicium et legem regni inhibuerunt... dicendo ut iidem oficiales iuxta legem olahorum eundem Petrum comprobare possent sed non cum aliis iuribus regni ideo illum indicium seu iusticiam ipsis facere interdixerunt” („ofițerii... în numele lui Ștefan, terminaseră de pregătit pentru a face legea finală despre obiceiul regatului: și totuși, precum toți prinții, și românii („olachi”) din cele patru districte ale ţinutului, din tabăra Devei, au blocat judecata și legea regatului... spunând că aceiași funcționari puteau fi confirmaţi de același Petru după legea românilor („legem olahorum”), nu după celelalte drepturi ale împărăției, şi de aceea s-au opus să se facă acea judecată sau dreptate”)[104].

---

[103] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV,* Blaj 1941, p. 138
[104] Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transulvania şi Ungaria în secolele XIV-XV,* Blaj 1941, p. 142

Mehedinţi, Simion

Ce este Transilvania?, Bucureşti 1940

„Românii, apăraţi de limba, de biserica şi de organizarea lor tradiţională *jus valachicum* au putut rezista tuturor greutăţilor acelei epoci, turburată nu numai în zona Carpaţilor, ci în toată Europa, deoarece barbarii pătrunseseră până în Italia, Franţa şi Spania, ba unii trecuseră şi în Africa”[105].

„După retragerea legiunilor romane, tradiţia juridică romană şi creştinismul arhaic al locuitorilor din Carpaţi au format un fel de constituţie nescrisă, care s-a numit mai târziu *legea românească*, ori *obiceiul pământului* sau *jus valachicum*, în documente. Câtă valoare avea dreptul nescris, şi cât de intim era legat de credinţele religioase se poate vedea din acest fapt: când nici judecătorul (jude sau judeţ), ajutat de bătrânii satului (*oameni buni şi bătrâni*), nici Domnul nu putea dezlega un proces încurcat, atunci se făcea apel la ultima instanţă; autoritatea blestemului bisericesc, un act public, de o solemnitate care îngheţa sufletele. Iar procedura aceasta s-a păstrat până în secolul al XVII-lea. Pentru a termina socoteala unor bani publici, cei răspunzători au fost aduşi înaintea adunării a toată ţara; preoţii, în sfinte odăjdii îmbrăcaţi şi cu făcliile aprinse în mână, au făcut groaznic şi înfricoşat blestem, apoi au stins făcliile, cum este ***legea jurământului***. Atât de mare era autoritatea şi deci autonomia *legii*

---

[105] Mehedinţi, Simion, *Ce este Transilvania?*, Bucureşti 1940, p. 55

româneşti încât Ungurii au luat măsuri ca *preoţii valahi să nu mai afurisească*”[106].

[106] Mehedinţi, Simion, *Ce este Transilvania?*, Bucureşti 1940, p. 74

Nay, Alain şi André du; Kosztin, Arpad

Transilvania and the Rumanians, Hamilton – Buffalo 1997

„Păstorii vlahi aveau, în Evul Mediu, obligații și drepturi deosebite. Acest *jus Valachicum* provine din Peninsula Balcanică. Vlahii din Serbia aparțineau regelui sau, mai târziu, mănăstirilor. În multe cazuri își plăteau doar dijmele pentru pășunat în pădurile mănăstirii. În aceste împrejurări, în Serbia medievală, *jus Valachicum* s-a dezvoltat pe baza ocupației speciale, creșterea vitelor, a vlahilor:

Situația lor a devenit mai clar definită atunci când domnii sârbi au început să facă legi în privința lor. Astfel de legi sau statute au fost făcute la început pentru vlahii mănăstirilor Studenica și Milosevo. Acestea nu s-au păstrat până în vremea noastră. Obligațiile lor sunt, totuși, arătate în mod clar de așa-numita *lege a vlahilor,* găsită în hrisovul din Banja și în două din donațiile țarului Duşan, cele de la Vranje și Prizren. Putem spune că ei, vlahii, furnizează în general toate produsele pășunatului, că trebuiau să se ocupe cu creșterea tuturor felurilor de vite și de asemenea cu tot felul de transporturi"[107].

[107] Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu,* 1959, p. 122

Acest *jus Valachicum* i-a însoţit pe vlahi pretutindeni în rătăcirile lor, până în Polonia:

„Caracterul deosebit al satelor româneşti din Polonia era dat de *jus Valachicum*, care stabileşte anumite norme: *cnezia* în fruntea unui sat, o jurisdicţie specială, obligaţiile economice; *cmet* (ţăranul) avea dreptul de a fi tratat conform *jus Valachicum*, în cazul în care se muta în alt sat etc. Astfel, „dreptul vlah" avea o parte economică şi una juridică, nu putea fi încălcat; a fost adus din ţara de origine. În decursul timpului, însă, a scăzut, până a dispărut, împreună cu românii, în marea masă a slavilor nordici"[108].

În Polonia, vlahii au protestat împotriva celor care „au îndrăznit să se amestece și să încalce privilegiile recunoscute ale vlahilor", așa cum se spune într-un document din anul 1447[109].

„Țara de origine a acestor legi speciale vlahe reiese din studiile vlahilor timpurii, care trăiesc în Peninsula Balcanică. În Serbia s-au păstrat numeroase documente (hrisoave), scrise de regi și nobili în secolele XII-XV.

În hrisoavele din Prizren, sunt enunțate obligațiile vlahilor, care erau supuși regelui. Acestea nu erau prea grele: fiecare dintre ei trebuia să dea, în fiecare an, din 50

---

108 Ş. Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX*, Bucureşti 1977, p. 30
109 Meteş, p. 30

de oi, câte o oaie cu un miel și o vacă; iar în fiecare al doilea an, câte un cal. Ei dețineau, astfel, chiar și cai, dar obligația lor principală era *quinquagesima*. Acesta trebuie să fi fost un obicei străvechi, pentru că îl găsim, cu anumite schimbări, și la daco-romani, și la vlahii care trăiesc în Croația[110].

Trebuie adăugat, însă, că acest *jus Valachicum* nu implica un fel de autonomie locală sau un sistem juridic dezvoltat; în estul Ungariei și în Transilvania se practica *quinquagesima ovium*: vlahii imigranți nu erau inițial iobagi obișnuiți pe moșii, ci doar păstori tolerați, fără vreun statut juridic. Pentru a avea voie să-și pășuneze oile pe teritoriul moșiilor, ei erau obligați să pască și oile moșiei și să dea în fiecare an o oaie cu mielul ei din cincizeci de oi"[111].

---

[110] Dragomir, p. 122

[111] Nay, Alain şi André du; Kosztin, Arpad, *Transilvania and the Rumanians*, Hamilton – Buffalo 1997, pp. 49, 50

Condurachi, Ioan D.

Formarea vechiului drept românesc nescris (Obiceiul pământului), în *Ţara Bârsei*, Anul VII, Nr. 5, Braşov 1935

„Sunt istorici şi scriitori care susțin c-ar fi existat o „viață juridică“ specifică diferitelor aşezări românești, care numai la o parte din Români reprezintă vechiul drept românesc… Altfel, cum s-ar explica de ce Ungurii, după cucerirea Transilvaniei şi a celorlalte ţinuturi româneşti, au menținut mai departe aplicarea vechiului drept românesc (*jus valachicum*) pentru organizațiile româneşti. Regii poloni încă recunoscură, până târziu în veacul al XVI-a, existența unui *drept valah* sau moldovenesc, de aplicat coloniştilor români din Polonia. De asemenea și așezărilor româneşti din Moravia şi Serbia li s-a recunoscut dreptul lor românesc”[112].

[112] Condurachi, Ioan D., *Formarea vechiului drept românesc nescris (Obiceiul pământului)*, în *Ţara Bârsei*, Anul VII, Nr. 5, Braşov 1935, pp. 435, 436

Popa-Lissseanu, G.

Izvoarele istoriei românilor, Bucureşti 1938

„Este sigur că o aşa de mare masă de Români nu putea să imigreze în regiunile din Galiţia şi din Polonia răsăriteană şi să-și menţină, în acelaşi timp, şi instituţiunile lor, şi drepturile lor – se citează în Galiţia peste cinci sute de comune cu *jus valachicum* – dacă n-ar fi fost de mult imigraţi aci şi consideraţi oarecum ca **autohtoni in acele părţi**”[113].

[113] Popa-Lissseanu, G., *Izvoarele istoriei românilor*, Bucureşti 1938, p. 31

***

Sitzungsberichte der Königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, philos.-hist.-philol. Classe 1885-1888, Prag 1886

„Referitor la *jus valachicum* însuși, trebuie subliniat, în primul, rând că **nu se referea doar la persoană, ci și la proprietate**, și mai ales pentru că determina tipul proprietății, **nu ar fi putut să apară în rândul macedo-vlahilor**, tocmai pentru că nu aveau imobile, şi nu au nici până acum. Dimpotrivă, însă, trebuie precizat că, de când îi cunoaștem pe daco-români, până în zilele noastre, rar a existat un român care să nu fi deținut proprietăți și putem spune fără ezitare: *jus valachicum*, pe care îl găsim istoric în ţinuturile carpatice **este de origine daco-romană**, tocmai pentru că numai daco-romanii erau proprietari de pământ. Legea își are originea în Munții Carpați și nu putea traversa Dunărea, pentru că nu se găsea de cealaltă parte a Dunării și nu se putea dezvolta deloc, tocmai pentru că până astăzi abia dacă există un macedo-român care să fie proprietar de pământ.

Referitor la *jus valachicum* însuși, însă, trebuie subliniat în primul rând că nu se referea doar la persoană, ci și la proprietate, și mai ales pentru că determina tipul proprietății, nu ar fi putut să apară în rândul macedo-vlahilor, vine și cu deloc in fata lor, tocmai pentru ca nu aveau imobile, da, pana acum nu au; Dimpotrivă, însă, trebuie precizat că de când îi cunoaștem pe daco-români până în zilele noastre, rar a existat un român care să nu fi

deținut proprietăți și putem spune fără ezitare: *jus valachicum*, pe care îl găsim istoric în ţinuturile carpatice este de origine daco-romana, tocmai pentru că numai dacoromanii erau proprietari de pământ; Aceiași își are originea în Munții Carpați și nu putea traversa Dunărea pentru că nu se găsea de cealaltă parte a Dunării și nu se putea dezvolta deloc, tocmai pentru că până astăzi abia dacă există un macedo-român care să fie proprietar de pământ.

Cei mai caracteristici, în raport cu *jus valachicum,* au fost totuși *knezii* și *keneziatele* din Valahia, precum și *quinquagesima*, care sunt documentate atât de frecvent; dacă românii au coborât din munții Carpați, aceste instituții trebuie să se găsească în principate în vreun fel sau cel puțin trebuie să existe urme ale lor.

Cei mai vechi *knezi* sunt menţionaţi încă înainte de întemeierea *cnezatului valah*, în mica Valahie, în anul 1247, numit în binecunoscutul document al regelui Bela, anume „*Keneziatus Joannis et Forkasii* și *Kenezatus Lytrioy woivode*”[114]. Din păcate, nu cunoaștem astăzi decât o mică parte din documentele valahe; dar chiar și în cele pe care le cunoaștem, îl găsim pe *Knezen* în același sens pentru epoca mai veche. Citim anume într-un document

---

[114] Fejér, IV, p. 447: „totam terram de Zewrino, cum alpibus ad eam pertinentibus, et aliis attinentiis omnibus, pariter cum keneziatibus Joannis et Forkasii usque ad flumen olte, excepta terra Kenezatus Lytrioy woiwode, quam olachis relinquimus, prouti idem hactenus tenuerunt” („tot pământul Severinului, cu Carpaţii care îi aparțin și cu toate celelalte atinenţe, împreună cu Kenezatul lui Ioan și Farkaş, până la râul Olt, cu excepția pământului Kenezatului lui Litovoi voievod, care aparţine Olahilor, după cum ei au susținut până acum acest lucru”)

al voievodului Mircea, din anul 1387, în care *Knezul* este numit alături boier, amândoi fiind considerați oamenii liberi.

În documentele ulterioare găsim deja declinul instituţiei *Kneziatului*: în Ungaria şi în Galiţia, cei care sunt *Knezen* au fost treptat înnobilaţi și dispar în rândul micilor nobilimi, în Ţara Românească se scufundă la nivelul țăranilor supuși, renunțând la keneziatul lor, poate ca urmare a sărăcirii, poate ca urmare a formei de guvernământ bizantine care pătrundea și nivela societatea. Primul exemplu de acest fel, pe care îl ştim este cel din anul 1532, dintr-un document al lui Radul Vodă, conform căruia 7 fraţi îşi vând keneziatul comun, de bună voie şi devin supuşi… Un caz similar este dat în anul 1589, când un vecin, care a fost *Knez*, și-a vândut libertatea și moștenirea paternă"[115].

---

115 ***, *Sitzungsberichte der Königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, philos.-hist.-philol. Classe 1885-1888*, Prag 1886, pp. 123, 124

Hunfalvy Pál

Az Oláhok Története, Budapest 1894

„Nu numai în istoria românilor transilvăneni, ci și în relațiile sociale și politice ale Ungariei, înnobilarea *Olách kénézului* are o semnificație aparte.

Se pare că de primele înnobilări au beneficiat *kenezii* maramureşeni; familia Drágfiak provenea dintr-un nobil *Kenez*. Nici Károly I, nici Ludovic I, nici Sigismund nu au fost zgârciți cu distribuirea rangurilor nobiliare. Un *Kenez*, odată înnobilat, era eliberat de serviciul castelului și de taxele obișnuite; pe de altă parte, venitul de la români (Olahi), care, până atunci aparținea Coroanei, este acum venitul *kenezului* înnobilat, cu excepția *cincizecimii*, care aparținea Coroanei. Românii, al căror pământ a fost al Coroanei până acum, au ajuns sub proprietari privați, foști *kenesieni*; iar proprietarul privat este în general mai aprig decât Coroana”[116].

„*Jus valachicum* al coloniștilor moldoveni și transilvăneni, care a intrat în vigoare și în Polonia. Nu am găsit, până acum, urmă de *jus valachicum* în Transilvania, decât în Făgăraş, unde se folosea *jus valachicum* în materie de căsătorie”[117].

---

[116] Hunfalvy Pál, *Az Oláhok Története*, Budapest 1894, p. 56
[117] Hunfalvy Pál, *Az Oláhok Története*, Budapest 1894, p. XLIII

Mladin, Nicolae

Despre biserica românească, în *Revista teologică*, Nr. 2, Bucureşti, februarie 1944

În vremea migraţiilor, „s-a format **din tradiţia juridică romană şi creştinism** un fel de **constituţie nescrisă**, care s-a numit „*lege românească*" sau „*obicei al pământului*", iar în documente „*jus valachicum*". Legea creştină este însăşi canonul de vieţuire al neamului românesc"[118].

[118] Mladin, Nicolae, *Despre biserica românească*, în *Revista teologică*, Nr. 2, Bucureşti, februarie 1944, p. 112

Rosetti, Radu

Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova, Tomul I, Bucureşti 1907

„Cele mai vechi documente privitoare la Românii de la Nordul Dunării ni-i arată trăind, în toate ţările locuite de ei, sub un regim propriu al lor şi foarte vechi, numit: *jus valachorum, jus valachicum, antiqua et laudabilis consuetudo valachorum, zakoi wlaşki* sau *zakoi Wolosioi*.

În capul lor vedem câteodată *voievozi,* aproape totdeauna *cneji*; în Moldova, pe lângă aceştia: *juzi* şi *vatamani*.

Cea mai veche menţiune despre *cnejii* români o găsim în cronicile ruseşti, sub anul 1235, când, ne povestesc ele, Daniel Romanovici învinse şi prinse pe *cnejii de la Bolochov,* tributari ai Haliciului, aliaţi atunci cu Regele Bela al Ungariei. Miklosich însă crede că Bolochovenii erau aşezaţi între Kiev și Volhinia încă din anul 1130[119].

Aceşti cneji bolochoveni izbutiră, pe urmă, în timpul cumplitei năvăliri a Tătarilor lui Bati, să scape ţara lor de pustiirile păgânilor, îndatorându-se să semene pen-

119 Kaluzniacki în: Miklosich, *Über dier Wanderungen der Rumänen,* p. 40.

tru ei grâu şi mei[120]. Astăzi românismul lor nu mai este pus în îndoială de nimeni"[121].

„Dreptul pentru săteni de a fi judecaţi numai de cneazul lor este aproape totdeauna specificat în privilegiu, precum se specifică că numai dispoziţiunile dreptului românesc le pot fi aplicate[122].

„Cnejii se judecau de stăpânul locului sau de locţiitorul său la satele așezate pe proprietăţi particulare, de judecătorul regal la satele aşezate pe terenul Coroanei. Stadnicki, în studiul său, crede, şi cu drept cuvânt, că atât judele particular, cât şi judele regal judecă pe un cneaz numai asistat fiind de cnejii români din satele mărginaşe. Documentele cnezatului de la Korosno ne arată că sentinţele, în procesele în contra cnejilor români, erau pronunţate de *Judicia Valahica* şi executarea se făcea de tribunalele orășenești, funcţionarul orăşenesc fiind însoţit de *crainicul român*. Cu vremea însă tribunalele orăşeneşti au înlocuit pe acele cnejeşti; poate chiar cu consim-

---

[120] Karamzin, *Histoire de l'Empire de Russie*, Traduction de St. Thomas et Jauffret, IV, p. 23

[121] Rosetti, Radu, *Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova,* Tomul I, Bucureşti 1907, p. 24

[122] Judicabit autem scultetus cmethones ipsos *non alio Jure quam valachico*, de quo nemo illos extrahere et evocare poterit (Bógusza şi Bielczarowa, *Arh. Ist.*, IV, p. 14; nota 1) – „Dar instanţa nu-i va judeca pe sătenii înșiși după *nici o altă lege decât cea valahă,* din care nimeni nu va putea să-i scoată și să-i mute" / Quorum villarum cmethones fieri *debent in jure valachico* sub regi nime et obendientia illarum scultetarum (Dwernik şi Pólawa, Ibid ibid., p. 76) – „În ce sate ar trebui făcute căpetenii în *legea valahă,* sub autoritatea regelui și ascultarea acelor instanţe".

ţământul cnejilor, spre a înlesni tranzacţiunile lor cu Polonii[123].

„Eximimus etiam eiusdem villae cmethones ab omnibus juribus polonicalibus, teutonicalibus ac ruthenicis sed illos in *Jure Valachorum* conservabimus. Quinquidem cmethones coram *sculteto judicabuntur*. Similiter et *scultetus coram nullo alio sed coram Nobis aut officiali Nostro in judicio Nostro generali, dum* vocatus fuerit tenebitur respondere” (Sviniaci, Ibid. ibid., p. 400):

„De asemenea, îi scutim pe sătenii aceluiași sat de toate drepturile poloneze, teutonice și rutene, dar ăi vom păstra în *Legea Valahilor*. Căci sătenii vor fi judecați în fața tribunalului. În același mod, dacă este interogat înaintea oricui altcineva, decât înaintea Noastră sau a oficialului Nostru în judecata Noastră generală, în timp ce este chemat, el va fi obligat să răspundă”.

„Insuper pollicemur quod *incolae eiusdem non alio jure nisi ipso Valachio a Nobis et successoribus Nostris Capitaneisque Premysliensibus judicabuntur in eoque* conservabuntur temporibus perpetuis, sicut alii cmethones in aliis villis Nostris Regiis conservantur. Nec coram ullo judicio respondebunt, nisi coram Capitanes advocato suo aut Premysliensi vel ejus vices gerentibus perpetuo et aevum” (Nanova, Ibid. ibid., p 79):

„În plus, promitem că locuitorii acelorași sate vor fi judecați de noi și de urmașii noștri și de căpitanii din premislieni după nici o altă lege decât cea a Valahilor înşiși și vor fi păstrați în ea în vecii vecilor, așa cum sunt

[123] *Arhiva Istorică*, IV, p. 15

alți săteni păstraţi în alte sate ale Regilor Noștri. Nici ei nu vor răspunde înaintea vreunei judecăți, decât în fața Căpitanilor, avocaților lor sau a Premyslienilor sau a celor care îi poartă schimburile în vecii vecilor”

„Quibus quidem advocatis utrisque pro interesse eorum damus et *concedimus facultatem et omnimodam potestatem cmethones, hortulanos, inquilinos et alios omnes, incolas villae praefatae in omnibus et singulis causis parvis et magnis tam ratione furti, injuriam quam ratione criminis cujuscunque Jure Valachio,* quod in eo passu cum aliis concordare debet, judicandi, sentenciandi poenique juxta criminis qualitatem afficiendi plectendique, ita quod ipsi incolae ratione injuriarum furtorumque coram suo advocato sive sculteto, advocatus vero Nostro judicio legitimo vocato respondere teneburunt et erunt adstricti” (Polava, Ibid., ibid., p. 98):

„Iar acestor apărători de ambele părți, pentru interesul lor, le dăm și le acordăm facultatea și toată puterea sătenilor, tribunalelor, deținuților și tuturor celorlalți locuitorilor ai satului menționat mai sus, în toate pricinile și în toate cazurile, atât mici cât și mari, atât în cauza furtului, vătămării, cât și a infracțiunii oricărei legi valahe, care, în acea etapă, trebuie să se înțeleagă cu alții, în judecarea, condamnarea și pedepsirea după calitatea infracțiunii, cât și în stabilirea calității infracțiunii, deci că locuitorii înșiși ar fi obligați să răspundă la judecata noastră legitimă, chemată în fața apărătorului sau a tribunalului lor în cazul rănilor și furturilor”.

„Ita quod eandem (advocatiam) *more antiquo jureque et consuetudine Valachorum,* in quo haec ipsa

villa Korpsno, et aliae villae et scultetiae valachicae illic sunt locatae tenebunt, habebunt et possidebunt et scultetiae officium exerebunt” (Korosno. Ibid., ibid., p. 56):

„Pentru ca aceștia (apărătorii), conform legii și obiceiurilor străvechi ale valahilor, aplicată chiar şi în acest oraș Korosno și alte sate și obşti valahe care se aflã acolo, ei vor deține, poseda și îndeplini oficiul de instanţă”.

„De cmethonibus autem villae Dołicza *scultetus justitiam unique ipse administrabit et secundum jus valachicum judicabuntur*, quod illis datur et juxta illud collocabuntur” (Dołzyca. Ibid., ibid. p. 14 nota 1):

„Cât despre locuitorii din satul Dołicza, ei înșiși va face o singură dreptate și vor fi judecați după legea valahă, care le este dată, și vor fi așezați după ea”.

În majoritatea cazurilor, privilegiul stipulează că preotul satului (*Pop*) va avea folosinţa unui lan sau a unei jumătăţi de lan, pentru care este ţinut să achite aceleași dări ca preoţii din alte sate. Aceste dări sunt lămurite numai în actul relativ la satul Preluca, unde vedem că popa este dator să dea, pe fie care an, cetăţii Sanoc câte un ied, la Paşti, şi câte un iepure sau un caş românesc la Crăciun[124].

[124] „Damus etiam et concedimus pro Poponis residentia mediam aream. de quo Nobig omnem daciam et omnes obventiones ac obedientiam more aliorum Poponum Crairae nostrae Sobnensis tenebitur et erit adstrictus et ejus successores tenebuntur et erunt adstricti” (Sviniaci. Arh. Ist. IV, p. 41) – „De asemenea, pentru reședinței popii, noi acordăm o jumătate de la, pentru care preotul şi succesorii săi ne vor fi datori toate dările şi serviciile, câte privesc pe

Printre drepturile cneazului eră şi acel de a aşeza pe locurile de prisos argaţi, meseriaşi şi lucrători casaşi.

De mai multe ori găsim stipulaţiunea că fierarul satului Si alţi meseriaşi vor fi scutiţi de orice dare"

---

ceilalţi popi din aceiaşi craină a noastră de Sobien". În aceiaşi termeni se dă jumătate de lan preotului la Rovien (Ibid. ibid. p.44). „Item sub synagogam in inferiori Thernowa damus *mediam aream*, aream in superiori Thernowa similiter sub synagogam *mediam aream*, quorum poponum praesentatio ad Nos et successores nostros pleno jure, pertinebit, daciasque omnesque solitas more aliorum Poponum Crainae Nostrae et successoribus notris solvere et explere tenebuntur... (Târnova, Ibid.; ibid., p. 54; de fapt, pp. 53,54 – n. n.) – „De asemenea pentru biserică, o jumătate de arie în Ternova de jos şi tot atâta în Ternova de sus, iar confirmarea preoţilor va depinde absolu de noi şi de urmaşii noştri, care preoţi vor fi supuşi întocmai la aceleaşi dări ca şi ceilalţi preoţi din craina noastră".

„assignando illis (scultetis) quatuor laneos agri quorum unus debst esse pro poponatu villae illius... (Koroscienka Wolal, Ibid., ibid., p. 68) – „asigurându-le patru lanuri în câmp, dintre care unul trebuie să fie pentru popimea satului".
„Item sub synagogom in Polana unam aream valachicam et in Dwernik similiter sub synagogam unam aream (Polana şi Dwernic, Ibid., ibid., p. 76) m – „de asemenea pentru biserică, în Polana, o arie românească şi o altă arie în Dwernic".
„Damus etiam medium laneum agri pro Eclesia alias na Czerkew, in quo agro Baitko residens, solvet nobis et successoribus nostris prout solvunt alii Baitkones" (Nanova, Ibid., ibid., p. 79) – „mai dăm o jumătate de arie de câmp pentru biserică la Cernew, în care să stea *batco* său popa, plătind npuă şi succesorilor noştri ca şi ceilalţi preoţi".

Xenopol, A. D.

Istoria Românilor din Dacia Traiană, Ed. III, Vol. II, Bucureşti, 1938

„Ştirile mai amănunțite ce le avem asupra acestui vechi drept, arătat de documente ca *drept românesc – jus valachicum* – sunt cuprinse în documente polone. Prin veacul al XIV-lea, regii poloni căutau să atragă colonii române din Transilvania, în Galiţia, spre a spori poporaţia ţării. Ei dădeau privilegii celor ce vor coloniza locurile pustii. În 1378 se face **cea dintâi pomenire a *dreptului românesc***, cu prilejul privilegiului dat de Vladislav, principe de Opolia în Galiţia, lui Ladomir Moldovanul, asupra câmpului Godle, ca să-şi facă sat după dreptul moldovenesc.

Alt privilegiu, al doilea în dată, este din 1424, dat de Boleslav, knez al Cernigovului, lui Vlad Dragoerinovici, care capătă în dar satul (de astădată așezare locuită) Cosovo „cu movilele, cu arăturile, cu fânețele, cu luncile, cu pășunile, cu apele şi cu izvoarele lor, cu râurile, cu pâraiele, cu fântânele, cu heleşteiele, cu bălțile, cu mocirlele (pentru înmuiat cânepa), cu toate apele curgătoare şi stătătoare, cu pădurile, cu dumbrăvile, cu pădurile negre (dese), cu lemnele tăiate (lemnul uscat), cu stejărişurile, cu mestecănişurile, cu stupii din arbori (scorburi de copaci), cu prisăcile, cu tufişurile, cu sălciile, cu dealurile mari şi mici, cu văile si cu loviştele de fiare şi

de peşti" – o bogăţie de enumeraţie în adevăr uimitoare şi pe care am trecut-o numai de curiozitate, spre a se vedea ce spornici erau la vorbă, chiar unde nu trebuia, oamenii acelui timp. Locul însă interesant pentru chestia dreptului românesc vine după această fantastică enumerare: „iar acest sat sus numit are să ne dea, *după dreptul moldovenesc*, veniturile ce ni se dau de la plaiuri, şi anume: de fiecare ţăran, câte doi groşi leşești bătuţi în Cracovia, pe fiecare an; de asemenea, mai sus numitul Vlad are să ne slujească pentru acest sat, când vom avea nevoie, cu o lance şi cu doi arcași"[125].

Documentele posterioare poloneze dau mai multe amănunțimi asupra îndatoririlor knezilor colonizatori și a drepturilor lor faţă de sătenii aduşi de ei. Adeseori se pomeneşte dreptul valah. Aşa knezul român avea o bucată de pământ, moara și crâșma, dreptul de prisacă, acela de a face iazuri şi pescui peştele, a reţine pentru el a treia parte din gloabele impuse, cum şi o parte din dările încasate pentru principe. Îndatoririle knezilor constau în adunarea dărilor regeşti şi slujba militară…

Ţăranii aveau, după documentele poloneze, câte o întindere de pământ, mult mai mică ca acea a knezilor; aveau dreptul de a ţine vite, dând o zeciuială din ele sau din productele lor; făceau câteva zile de muncă pe an knezului; plăteau contribuţiile către rege, fiind scutiţi de ele numai pentru câtva timp, după înfiinţarea noului sat.

---

[125] Ambele documente, publicate din nou de I. Bogdan, după original, în chip corect, în *Îndatoririle militare ale knezilor şi boierilor moldoveni,* în Analele Academiei române, II, Tom. XXIX, 1907, pp. 614-616 (2-4).

În timp de război, darea se adăuga, şi mai erau îndatoraţi a face cărături şi alte munci manuale în slujba oştirilor. Când se dădea ţăranilor mai mult pământ decât li se cuvenea *după dreptul valah*, atunci se înmulţeau şi îndatoririle lor. Locuitorii satelor româneşti colonizaţi în Galiţia aveau în sfârşit dreptul de a fi judecaţi după *obiceiul românesc*, conform sistemului timpului, a respectului dreptului personal, care făcea ca și coloniile germane să fie judecate după dreptul german"[126].

[126] Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Ed. III, Vol. II, Bucureşti, 1938, pp. 170, 171

Vulcănescu, Romulus

Mitologie românească, Bucureşti 1970

„***Legea ţării*** este un sistem juridic comunitar sătesc care include *rânduielile juridice* ale tuturor activităţilor principale legate de proprietatea funciară, de muncă, de ideea de drept şi dreptate socială. În ea sunt incluse *legea pământului* (ogoarelor, plaiurilor, păşunilor, drumurilor de acces, a satului, a părţilor de moşie liberă (moşnenească, răzeşească şi nemeşească de sorginte română); *legea muncii* (agrare, pastorale, la pădure, pe ape); *muncii libere şi aservite* (rar a robilor), *legea ierarhiei prin muncă*; *legea familiei*, *legea ospitalităţii*; *legea drepturilor şi a îndatoririlor fiecărui membru al comunităţii săteşti* (libere sau aservite); *legea omeniei* etc.

Legea ţării, pentru grupele etnice româneşti enclavate în comunităţi etnice străine se transformă în *legea românilor*, denumiţi, în perioada feudală, *valahi*. E de menţionat că numai pe teritoriul principatelor române libere, Valahia şi Moldova, *legea ţării* este reduplicată nominal ca *obiceiul pământului*, expresie hibridă lingvistic, însă intrată prin cancelariile (domneşti, boiereşti şi mănăstireşti) în limbajul curent. Nicăieri, în statele vecine slave, cu mici enclave române, nu se spune obiceiul pământului pentru sistemul de obiceiuri juridice, ci nu-

mai *ius valachicum*, conceput ca un drept al celor toleraţi într-o comunitate etnică străină.

Faptul acesta ne face să considerăm *legea ţării* ca un *sistem de drept teritorializat,* **anterior cuceririi Daciei şi transformării ei in provincie romană**, sistem de drept sătesc care dăinuia paralel cu sistemul de drept roman. Iar, după părăsirea militară şi a organelor administrative romane din Dacia, supravieţuieşte în perioada migraţiei popoarelor, constituind baza juridică în procesul de formare a statelor române, Transilvania, Valahia şi Moldova, depăşind în perioada influenţei dreptului bizantin chiar receptarea parţialii a lui în pravile, codice şi îndreptări ale legilor. Şi ceea ce este mai semnificativ, se menţine în conştiinţa sătească a românilor şi în perioada modernă, iar unele rânduieli ale legii ţării s-au respectat până în pragul secolului al XX-lea.

În această perspectivă istoristă, *legea ţării* la români a emanat din atmosfera mitică degajată de activitatea protojuridică a **strămoşilor şi moşilor spiţelor de neam ai primelor comunităţi etnice**. În fond, **legea ţării este legea strămoşilor şi moşilor** sanctificaţi de comunitate. În mentalitatea, tradiţia şi opinia protoistorică a autohtonilor, **strămoşii şi moşii erau dătători de legi şi datini**. Mihai Eminescu a intuit substanţa *nomogoniei mitice* în întreaga ei semnificaţie, când a exprimat plastic această idee. Această idee forţă domină în prezent cercetările de istorie a dreptului, de etnoistorie şi etnologie juridică”[127].

---

[127] Vulcănescu, Romulus, *Mitologie românească*, Bucureşti 1970, pp.281, 282

B I B L I O G R A F I E

AŞSP a RSR, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, I-XXVIII, Bucureşti, 1975

Bălan Teodor, *Documente bucovinene*, III, Cernăuţi 1932

Bogdan, I., *Îndatoririle militare ale knezilor şi boierilor moldoveni*, în *Analele AcademieiRromâne*, II, Tom. XXIX, 1907

Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939

Codrescu, Theodor, *Uricarul sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria* Românilor, Volum XI, Iassi 1889

Condurachi, Ioan D., *Formarea vechiului drept românesc nescris (Obiceiul pământului)*, în *Ţara Bârsei*, Anul VII, Nr. 5, Braşov 1935

Dragomir, Silviu, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, 1959

Eliade, Mircea, *Aspecte ale mitului*, Univers, Bucureşti, 1978

Filipaşcu, Alexandru, *Istoria Maramureşului,* Bucureşti 1940, Baia Mare 1997

Herodot, *Istorii*, II, Bucureşti 1964

Hesiod, *Teogonia*, Bucureşti, 1969

Homer, *Iliada*, Bucureşti 1967

Hunfalvy Pál, *Az Oláhok Története*, Budapest 1894

Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916

Kromer, Marcina, *Cronika Polska*, Tom I, Kraków 1882

Legge, James, *The Sacred Books of China. The Texts of Daoism*, Oxford, 1891

Manciulea, Ştefan, *Aşezările Româneşti din Transilvania şi Ungaria în secolele XIV-XV*, Blaj 1941

Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie", tomul XXXII, Budapest 1904

Mehedinţi, Simion, *Ce este Transilvania?*, Bucureşti 1940

Meteş, Ştefan, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX*, Bucureşti 1977

Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900

Mladin, Nicolae, *Despre biserica românească*, în *Revista teologică*, Nr. 2, Bucureşti, februarie 1944

Nay, Alain şi André du; Kosztin, Arpad, *Transilvania and the Rumanians*, Hamilton – Buffalo 1997

Orfeu, *Legii*, în *Antologia poeziei greceşti*, Ed. Albatros, 1987

Peterson, Charles S., *The Poetic Edda* (*Corpus Poeticum Boreale*), Cicago, 1923

Pindar, *Legea naturii*, apud Herodot, *Istorii*, III, XXXVIII, Bucureşti 1968

Polybios, *Istorii*, Bucureşti, 1966

Popa-Lissseanu, G., *Izvoarele istoriei românilor*, Bucureşti 1938

Rosetti, Radu, *Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova*, Tomul I, Bucureşti 1907

Stadnickiego, Aleksandru conte, *Despre ţara aşa-numită Valahia* (Wołoskich), *pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842

Strabon, *Geografia*, II, Bucureşti 1980

Vulcănescu, Romulus, *Mitologie românească*, Bucureşti 1970

Wallis Budge, E. A., *Gods of the Egyptians*, Londra, 1904

Xenofan, *Ospăţul*, în *Antologia poeziei greceşti*, Ed. Albatros, 1987

Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Ed. III, Vol. II, Bucureşti, 1938

Arhiva istorică, Bucureşti 1868

***, *Sitzungsberichte der Königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, philos.-hist.-philol. Classe 1885-1888*, Prag 1886

C U P R I N S